

Kapitayan Tradhisi Adeg Griya Madhep Ngalor ing Dhusun Jombok Desa Sembungin Kecamatan Bancar Kabupaten Tuban

KAPITAYAN TRADHISI ADEG GRIYA MADHEP NGALOR ING DHUSUN JOMBOK DESA SEMBUNGIN KECAMATAN BANCAR KABUPATEN TUBAN

Ridha Novita Sari, Drs. Sukarman, M.Si

Jurusan Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah (Jawa), Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya

Email : ridhanovitasari29@gmail.com

Abstrak

Kabudayan Jawa kalebu salah sawijining kabudayan adiluhung kang diduweni bangsa Indonesia. Kapitayan Tradhisi Adeg Griya Madhep Ngalor (KTAGMN) ing dhusun Jombok, desa Sembungin, kecamatan Bancar, kabupaten Tuban minangka folklor saperangan lesan kang dadi salah sawijining bab wigati kanggo diteliti. Bab-bab kang narik kawigaten, yaiku : (1) KTAGMN iki durung tau diteliti, (2) KTAGMN ngemu piwulang kang becik tumrap masyarakat panyengkuyunge.

Underane panliten iki yaiku: (1) Kepriye mula bukane KTAGMN ing dhusun Jombok, desa Sembungin, kecamatan Bancar, kabupaten Tuban; (2) Apa wae ubarampe kang dibutuhake lan makna simbolik ubarampe KTAGMN ing dhusun Jombok, desa Sembungin, kecamatan Bancar, kabupaten Tuban; (3) Kepriye tatalaku KTAGMN ing dhusun Jombok, desa Sembungin, kecamatan Bancar, kabupaten Tuban; (4) Kepriye fungsi kang kinandhut sajroning KTAGMN ing dhusun Jombok, desa Sembungin, kecamatan Bancar, kabupaten Tuban.

Tujuwan saka panliten iki yaiku: (1) Njlentrehake mula bukane KTAGMN ing dhusun Jombok, desa Sembungin, kecamatan Bancar, kabupaten Tuban; (2) Njlentrehake ubarampe kang dibutuhake lan makna simbolik ubarampe KTAGMN ing dhusun Jombok, desa Sembungin, kecamatan Bancar, kabupaten Tuban; (3) Njlentrehake fungsi kang kinandhut sajroning KTAGMN ing dhusun Jombok, desa Sembungin, kecamatan Bancar, kabupaten Tuban.

Paedah panliten kanggo: (1) Nambahi kawruh budaya Jawa utamane ngenani KTAGMN ing dhusun Jombok, desa Sembungin, kecamatan Bancar, kabupaten Tuban; (2) Nyathet lan nglestarekake budaya Jawa utamane ngenani KTAGMN ing dhusun Jombok, desa Sembungin, kecamatan Bancar, kabupaten Tuban; (3) Panliten iki bisa aweh paedah kanggo sapa wae kang mbutuhake kawruh ngenani makna lan fungsi KTAGMN ing dhusun Jombok, desa Sembungin, kecamatan Bancar, kabupaten Tuban.

Methodhe kang digunakake sajrone panliten iki yaiku dheskripti kualitatif. Informan sing ana sesambungane karo panliten minangka sumber dhata panliten iki. Dhatane panliten diwawancara gegayutan karo underane panliten. Dhatane saka wong-wong yaiku awujud tembung-tembung lan tumindake wong diwawancara gegayutan karo underane panliten. Panliti sajrone panliten iki dadi instrument utama amarga panliti dhewe sing nyemplung lan nindakake langsung tumrap objek panliten lan sing dadi instrumen panyengkuyung yaiku pedhoman wawancara, kamera, Hp (Hand Phone), lan sapanunggalane. Teknik sing digunakake kanggo nglumpukake dhata yaiku kanthi cara observasi, wawancara, lan dhokumentasi. Tata cara analisis dhata sing ditindakake sajrone panliten iki nduweni tahap-tahap, yaiku dhata sing wis nglumpuk digolongake adhedhasar masalah sing pengin dionceki, analisis utawa ngonceki asile dhata adhedhasar underane panliten, lan menehi dudutan saka sekabehe dhata sing ana.

Lelandhesaning teori kang digawe dhasar sajroning analisis panliten iki yaiku nggunakake teori folklore Bruvand kanggo nitingi wujud tatalakuning KTAGMN. Makna kang kinandhut sajroning ubarampe KTAGMN bakal dilandhesi karo teori semiotik panemune Pierce, lan konsep fungsi kang bakal digunakake yaiku konsep fungsi Bascom.

Asile panliten bisa diperang dadi papat adhedhasar underane panliten. Kaping (1) Kepriye mula bukane KTAGMN ing dhusun Jombok, desa Sembungin, kecamatan Bancar, kabupaten Tuban; (2) Apa wae ubarampe kang dibutuhake lan makna simbolik ubarampe KTAGMN ing dhusun Jombok, desa Sembungin, kecamatan Bancar, kabupaten Tuban; (3) Kepriye tatalaku KTAGMN ing dhusun Jombok, desa Sembungin, kecamatan Bancar, kabupaten Tuban; (4) Kepriye fungsi kang kinandhut sajroning KTAGMN ing dhusun Jombok, desa Sembungin, kecamatan Bancar, kabupaten Tuban.

Kapitayan Tradhisi Adeg Griya Madhep Ngalor ing Dhusun Jombok Desa Sembungin Kecamatan Bancar Kabupaten Tuban

BEBUKA

Masyarakat Jawa nduweni kabudayan kang adiluhung kang ngandhut kawruh, keyakinan, seni, moral, hukum, adat istiadat, kadigdayan, norma-norma, nilai-nilai lan sapunanggalane. Kabudayan mau ora bisa uwal saka panguripan sabendina lan didadekake pedhoman kanggo urip bebrayan. Koentjaraningrat (1984:15) ngandharake menawa kabudayan minangka sakabehing angen-angen lan olah ciptaning manungsa, sarta sakabehing asil budi lan dayaning manungsa kang kudu dikulinakake kanthi sinau. Salaras karo andharan Koentjaraningrat, Ihromi (1999:28) uga nyebutake yen kabudayan iku minangka pakulinan kang dirembakakake dening masyarakat kang dipadhakake karo kabutuhan bebrayan. Dene, miturut Kuntowijoyo (1987:2-3) kabudayan yaiku asiling olah budi utawa pamikire manungsa kanggo nggayuh kasampurnaning urip. Manungsa nduweni daya, cipta, rasa lan karsa kang dituduhake ing wujud barang lan adat istiadat/spiritual. Tylor (sajroning Danandjaya, 1984:6) uga ngandharake yen kabudayan iku sekabehane perangan sing *kompleks* sing ngandhut kawruh, kapitayan, kesenian, moral, hukum, adat istiadat, lan kekuwatan-kekuwatan kang diduweni salah sawijine pawongan.

Saka pamikire para ahli mau bisa didudut yen kabudayan kuwi dicipta dening masyarakat. Saben masyarakat nduweni titikan, kaluwihan lan kaendahan kabudayan dhewe-dhewe. Semono uga masyarakat Jawa uga nduweni titikan, kaluwihan, lan kaendahan kabudayan kang beda karo panggonan liya. Koentjaraningrat (1984:25-29) ngandharake yen masyarakat Jawa sabenero wis ngerteni yen kabudayan iku maneka warna kang sipate regional saka Jawa Tengah nganti Jawa Wetan lan kaperang dhaerah sumebare kabudayan Jawa dadi patang sub kabudayan, yaiku: (1) Kabudayan Mataram, (2) Kabudayan Pesisir, (3) Kabudayan Brang Wetan lan, (4) Kabudayan Banyumasan.

Underane Panliten

Adhedhasar lelandhesane panliten kasebut, mula underane panliten kang sesambungan karo KTAGMN ing dhusun Jombok iki bisa kaperang kaya mangkene iki:

- (1) Kepriye mula bukane KTAGMN ing dhusun Jombok, desa Sembungin, Kecamatan Bancar, Kabupaten Tuban?

- (2) Apa wae ubarampe kang dibutuhake lan makna simbolik ubarampe KTAGMN ing dhusun Jombok, desa Sembungin, Kecamatan Bancar, Kabupaten Tuban?

- (3) Kepriya tata laku KTAGMN Ing Dhusun Jombok, Desa Sembungin, Kecamatan Bancar, Kabupaten Tuban?

- (4) Kepriye fungsi kang kinandhut sajroning KTAGMN Ing Dhusun Jombok, Desa Sembungin, Kecamatan Bancar, Kabupaten Tuban?

Tujuan Panliten

Adhedhasar underane panliten ing dhuwur bisa didudut anane tujuan panliten yaiku:

- (1) Njlentrehake mula bukane KTAGMN ing Dhusun Jombok, desa Sembungin, Kecamatan Bancar, Kabupaten Tuban

- (2) Njlentrehake ubarampe kang dibutuhake lan makna simbolik ubarampe KTAGMN ing Dhusun Jombok, Desa Sembungin, Kecamatan Bancar, Kabupaten Tuban

- (3) Njlentrehake tatalakuning KTAGMN ing Dhusun Jombok Desa Sembungin, Kecamatan Bancar Kabupaten Tuban

- (4) Njlentrehake fungsi kang kinandhut sajroning KTAGMN ing Dhusun Jombok Desa Sembungin Kecamatan Bancar, Kabupaten Tuban

Paedahe Panliten

Asiling panliten iki diajab bisa menehi paedah yaiku:

- (1) Nambahi kawruh budaya Jawa utamane ngenani KTAGMN ing Dhusun Jombok Desa Sembungin, Kecamatan Bancar Kabupaten Tuban

- (2) Nyathet lan nglestarekake budaya Jawa utamane ngenani KTAGMN ing Dhusun Jombok Desa Sembungin, Kecamatan Bancar Kabupaten Tuban

- (3) Panliten iki bisa aweh paedah kanggo sapa wae kang mbutuhake kawruh ngenani makna lan fungsi KTAGMN ing Dhusun Jombok Desa Sembungin, Kecamatan Bancar Kabupaten Tuban

Wewatesane Panliten

Tujuan saka anane wewatesane tetembungan ing kene bakal kaandharake ngenani pratelan tegese tetembungan kang ana ing judhul panliten iki

Kapitayan Tradhisi Adeg Griya Madhep Ngalor ing Dhusun Jombok Desa Sembungin Kecamatan Bancar Kabupaten Tuban

miturut sumber. Pratelan teges tetembungan diwenehna ing kene kanggo gambaran supaya ora salah anggone negesi sajrone nyimak panliten iki lantaran iku prelu diwenehna pratelan sawetara lan wewatesane panliten iki. Kanthi cara mangkono bisa ngerteni sarta meruhi ngenani masalah apa wae sing dirembug. Pratelan sawetara ing kene sing dikarepake yaiku supaya wong liya utawa pamaca ora negesi kang beda-beda saka teges kang dikarepake dening panliti. Pratelan sawetara iki kadaden saka tembung wose (inti) utawa istilah sing dununge ana ing Kapitayan Tradhisi Adeg Griya Madhep Ngalor ing dhusun Jombok desa Sembungin kecamatan Bancar kabupaten Tuban

- (1) Kapitayan saka tembung pitaya utawa percaya marang ruh, liyan, lsp. (Sudaryanto: 2001:845)
- (2) Tradhisi yaiku adat, pakulinan, kapitayan, lan sapanunggalane kang diwarisake kanthi cara turun-tumurun (Poerwadarminta, 1976:1088).
- (3) Adeg Griya saka tembung “Adeg” lan “Griya” utawa omah. Tembung Adeg yaiku kahanan apa-apa sing njejer jejeg (ora rubuh) (Sudaryanto: 2001:5). Griya utawa Omah yaiku : babagan sing ana payone sing dienggoni (Sudaryanto: 2001:740) Adeg griya yaiku sawijining pakaryan mbangun omah wiwit saka milah-milih panggon, golek dina becik, nalika nyelehake watu sing kapisan, mbangun pondasi, nggawe tembok, masang gendheng nganti siyap dipanggoni.
- (4) Jombok yaiku salah sawijining Dhusun kang kalebu ing desa Sembungin wilayah Kecamatan Bancar Kabupaten Tuban, mligine papan dianakake panliten ngenani KTAGMN.

TINTINGAN KAPUSTAKAN

Ing tintingan kapustakan bakal diandharake babagan kapustakan kang cundhuk kanggo ngudhari masalah kang tinemu ing panliten, yaiku panliten kang memper, masyarakat lan budaya jawa, tradhisi lan adat-istiadat, religi, symbol lan makna, fungsi, lan kang pungkasan landhasan teori.

2.1 Panliten kang Saemper

Panliten tumrap KTAGMN ing Desa Jombok, Desa Sembungin, Kecamatan Bancar, Kabupaten Tuban sangertine panliti durung tau ana sing nлити, nanging akeh panliten babagan kabudayan kang wis diteliti sajroning panulisan

skripsi. Panliten iki ing antarane (1) dening Dwi Endik Ulandari (2006) kanthi irah-irahan “*Tradhisi Slametan Brokohan, Sepasaran, Dalam Upacara Kelahiran di Desa Klangon, Saradan, Madiun*” kang ngandharake wujud, makna, lan fungsi upacara tradhisional. Panliten iki mung leldhesan teori fungsi Merton, yaiku fungsi manifest lan laten, panliten iki mung lelandhesan fungsi manifest kang ngasilake rasa tepa slira, gotong royong, lan tulung tinulung, tulak-balak, nentremake batin, rasa syukur lan panggulawethah religi.

Panliten (2) dening Esti Aristanti (2006) “*Upacara Tedhak Siti di Desa Ngepeh, Saradan, Madiun*” kang ngandharake wujud ubarampe lan fungsine upacara tedhak siti kang isih diugemi dening bebrayan kanggo mengeti mudhune bocah kang kapisan menyang lemah. Tedhak siti dipengeti meneru wetone si bocah. Analisa ngenani fungsi tedhak siti nggunakake teorine Bascom lan Alan Dundes, ana pitu (7) fungsi kang diweruhi saka panliten iki yaiku minangka sistem proyeksi, alat ngesahake pranata sosial, alat panggulawenthah, sarana tontonan, nglestarekake budaya, sarana kagiyatan religious, lan piranti kanggo matuhi aturan.

Panliten (3) dening Ari Mustopa (2008) kanthi irah-irahan “*Tradhisi Jamasan Pusaka Kanjeng Kyai Upas ing Kabupaten Tulungagung*” Tradhisi kasebut wujud ritual kang ditindakake saben taun. Tata rakite diwiwiti kanthi kirab srana mulya, adicara njamasi, slametan, lan pungkasan pagelaran ringgit purwa kanthi lampahan tumurune wahyu utawa laire satriya pinilih. Tradhisi kasebut nduweni makna wujud panyuwunan marang Gusti lumantar pusaka kanjeng Kyai Upas supaya para warga diwenehi keslametan lan tinebih saka sambikala. Saliyane kuwi ritual iki minangka wujud pakurmakatan marang Kanjeng Kyai Upas kang wis aweh pangayoman.

Panliten (4) dening Delta Meka Septianingrum (2011) Panliten “*Tradhisi Purnama Sidi Ing Ponorogo (tintingan wujud, makna, lan owah gingsir kabudayan)*” ngandharake yaiku salah sawijine tradhisi kang ana ing desa Sampung Kecamatan Sampung kabupaten Ponorogo. Paedah kang bisa dijupuk saka panliten iki yaiku: paedah kang asipat teoritis supaya bisa migunani tumrap pangrembakane teori wujud, makna, piguna lan owah gingsir kabudayan, lan asipat praktis supaya

Kapitayan Tradhisi Adeg Griya Madhep Ngalar ing Dhusun Jombok Desa Sembungin Kecamatan Bancar Kabupaten Tuban

nambahi kawruh anyar, sarana *referensi* pariwisata lan sarana nguri-uri kabudayan Jawa. Lelandhesan tintingane yaiku konsep folklor, konsep tradhisi, konsep makna lan simbol semiotik Pierce, konsep fungsi Merton, lan Konsep owah gingsir kabudayan Koentjaraningrat.

Panliten (5) dening Sri Cahyani Putri mahasiswa Institus Seni Indonesia Surakarta Fakultas Seni Rupa lan Desain ngenani “*Tradhisi Slametan Adeg Griya ing desa Nglundu Deggungan Banyuondo, kabupaten Boyolali*”. Panliten iki ngandharake konsep slametan, donga-donga slametan, tata carane ngadegake griya, lan njlentrehake anane telung macem slametan yaiku slametan wiwit mondasi, slametan ngunggahake kudha-kudha, lan slametan sawise omah dadi. Panliten iki uga kalebu panliten kualitatif kang naliti bab dhata langsung saka papan panliten. Panliten iki paling akeh ngrembug babagan pigunane utawa fungsine slametan adeg griya ing desa Nglundu Deggungan Banyuondo kabupaten Boyolali.

Panliten kanthi irah-irahan “*Kapitayan Tradhisi Adeg Griya Madhep Ngalar ing Dhusun Jombok, Desa Sembungin, Kecamatan Bancar Kabupaten Tuban*” iki padha karo panliten sadurunge yaiku nggunakake tintingan wujud, makna lan fungsi. Sing mbedakake yaiku objek panliten sing ditliti. Kaunggulan KTAGMN ing dhusun Jombok kecamatan Bancar kabupaten Tuban yaiku wujud ubarampe lan fungsine KTAGMN kang isih diugemi nganti saiki dening bebrayan. Analisis fungsi ngenani KTAGMN nggunakake teorine Bascom kang ngandharake ana patang fungsi, yaiku: (1) minangka sistem proyeksi, (2) alat ngesahake pranata sosial, (3) alat pendhidhikan, lan (4) alat ngesahake pranata sosial.

2.2 Masyarakat lan Budaya Jawa

Tembung masyarakat asale saka basa arab *Syarakah* kang tegese “*ikut serta*”, *berpartisipasi*. Miturut Ahmadi (1997:97) masyarakat yaiku sakumpulaning manungsa kang wis nduwe tatanan urip, norma-norma, adat istiadat kang di ugemni sajroning lingkungan uripe. Dene miturut Gillin (sajrone Ahmadi, 1997:225) ngandharake yen masyarakat yaiku sakumpulane manungsa kang paling gedhe lan nduweni pakulinan, tradhisi, tindak-tanduk kang nduweni rasa persatuan kang padha. Sabanjure Koentjaraningrat (1990:97) ngandharake masyarakat yaiku sakumpulaning urip

manungsa kang nganut sawijining sistem adat istiadat tartamtu kang asipat sinambungan lan kaiket dening rasa identitas bebrayan. Dene miturut Soekanto (1993:104) masyarakat yaiku sekelompok manungsa kang urip bebarengan banjur nyengkuyung kabutuhan-kabutuhan tartamtu. Saliyane iku manungsa ora bisa urip yen ora ana manungsa liyane.

Andharan ngenani masyarakat bisa diwenehi dudutan yen masyarakat kuwi arupa saperangan manungsa kang nduweni gegayutan ing sajrone tatanan urip kanthi sipat kang maneka warna. Tatanan kang bebarengan kuwi bisa arupa norma, tradhisi, lan adat istiadat tartamtu kang diugemi lan ngatur uripe manungsa. Masyarakat iki nduweni tujuan kanggo nyukupi kabutuhan urip, lan saben manungsa sajeroning kumpulan kasebut uga nduweni rasa *identitas* kang padha uripe bebrayan. Tetembungan kang mligi ngenani masyarakat iki nduweni pangerten kang jembar.

Kumpulan manungsa ora kabeh sing bisa di arani masyarakat. Kumpulaning manungsa kasebut bisa di arani masyarakat yen nduweni titikan kayadene: 1) manungsa kang urip bebarengan kanthi cacahé paling sithik wong loro, ananging perangane manungsa kang bisa diarani masyarakat kang durung ana pathokane, 2) sesambungan kanthi wektu kang sinambungan lan ora diwatesi, 3) eling marang wong liya, 4) ngasilake kabudayan lan nglestarekake kabudayan kasebut (Soekanto, 1983:105), beda maneh karo penemune Soekardjan (sajrone Soekanto,1993:49-51) kang merang masyarakat dadi telu yen dideleng saka status sosial utawa drajate, yaiku: 1) masyarakat tradhisional, masyarakat kang isih ngugemi adat, kapercayan marang leluhur, ora ngerti huruf, lan pangupajiwane isih kanthi tradhisional, 2) masyarakat madya, masyarakat kang rada maju, isih ngugemi adat, kapercayan marang leluhur rada mudhun, ing sajeroning masyarkat ana lembaga-lembaga kanggo nyengkuyung majune masyarakat, rada ngerti huruf, ana ukum kang tinulis, ekonomine rada maju, lan 3) masyarakat modern, masyarakat kang wis maju, pendhidhikan wis dhuwur, ukum kang ana yaiku ukum tinulis, ekonomine uga wis maju.

Andharan mau uga selaras dening pamawase Koendjaraningrat (1990:145-146) kang nitiki masyarakat kaya mangkene: 1) anane *interaksi* antarane warga siji lan sijine, 2) anane

Kapitayan Tradhisi Adeg Griya Madhep Ngalor ing Dhusun Jombok Desa Sembungin Kecamatan Bancar Kabupaten Tuban

adat istiadat, norma, ukum, pranatan-pranatan kang ngatur sakabehaning tindak tanduke wargane, 3) gegayutan wektu kang sinambungan lan ora bisa diwatesi, lan 4) anane rasa *identitas* kang kuat kang ngiket sakabehe warga. Masyarakat kuwi akeh banget, perangan saka masyarakat kang diandharake kasebut menehi gegambaran ngenani masyarakat kang maneka warna. Ana kang diarani masyarakat tradhisional, masyarakat modern, lan masyarakat madya. Saka katelu masyarakat kang diandharake kasebut ana sajeroné masyarakat Jawa, andharan sabanjure ngenani masyarakat Jawa. Masyarakat Jawa miturut Soekanto (1993:49) yaiku masyarakat kang kaperang saka kumpulane manungsa kang urip bebarengan lan manggon ana ing pulo Jawa bisa nganggo basa Jawa, sing isih mikul dhuwur budaya Jawa lan nduweni idhentitas dadi wong Jawa. Masyarakat Jawa kuwi sawijining masyarakat kang isih ngleluri kabudayan tanah Jawa. Wiwit majune jaman iki masyarakat nganti nyebar sak njabane pulo Jawa. Ana ing ngendi wae uripe, yen masyarakat Jawa isih ngugemi lan nglestareake budaya Jawa, isih dianggep perangane saka masyarakat Jawa.

2.3 Tradhisi lan Adat Istiadat

Tembung tradhisi kanthi etimologis nduweni teges adat pakulinan kang turun temurun saka para leluhur kang ditindakake dening masyarakat, pambiji utawa tanggapan yen cara-carane kang wis trep, salah sawijining cara sing becik lan bener (Tim, 1995:1069). Ing basa Latin tembung tradhisi nduweni teges seni warisan budaya kang ngrembaka kanthi turun-temurun. Poerwadarminta (1976:188) negesi tradhisi minangka sakabehing adat, kapercayan, lan liya-liyane kang diwarisake para leluhur. Andharan kuwi salaras karo pamawase Rendra (1984:3) kang negesi tradhisi minangka pakulinan kang turun-temurun dening para leluhur ing sajroné *kolektif* bebrayan.

Saka andharan ing ndhuwur bisa dingerteni yen tradhisi iku ngrembaka lan owah miturut kahanan kang ana tradhisi ing masyarakat bakal ditindakake lan diterusake para wara yen tradhisi iku mau dirasa nduweni paedah, kosokbaline yen tradhisi iku mau ora nduweni piguna mula bakal ditinggale dening para warga. KTAGMN nganti saiki isih ditindakake dening bebrayan kang nyengkuyung. KTAGMN sawijining tinggalan leluhur kang lumaku wiwit

biyen nganti saiki. KTAGMN iki uga kalebu adat. Adat yaiku tumindak kang pantes ditindakake wiwit biyen mula (Poerwadarminta, 1976:15). Miturut Koentjaraningrat (1987:5) adat uga bisa ateges wujud ideal saka sawijining kabudayan kang luhur kang ngatur tata tumindake manungsa. Miturut Moeliono (1989:5) adat uga bisa ditegesi sawijining tumindak kang umum dilakoni wiwit biyen. Saka andharan para ahli mau bisa didudut yen adat yaiku samubarang tumindak kang wis dadi pakulinan lan dilakoni wiwit biyen.

2.4 Konsep Religi

Religi ing basa Inggris "*Religion*" sing asale saka basa Latin "*Religio*" tegese piwulangan agama, dene basa Indonesia yaiku "Agama". Agama yaiku minangka *institusi* sing nduweni anggota lan umume bareng-bareng ngumpul kanggo nindakake ibadah, lan narima *doktrin* sing nawarake babagan sikap sing kudu dipetik dening individu kanggo nemtokake kabagyan kang sejati (Ramdani, 2008:109). Miturut Ahmadi (1986:142) tembung religi saka saka latin *religio*, kang ateges agama utawa piwulangan ngenani agama.

2.5 Konsep Folklor

Kanthi etimologis tembung folklor kang asale saka basa bangsa kulon yaiku *folklore*, kang dumadi saka tembung *folk* lan *lore*. Miturut Dundes nduweni teges kumpulaning manungsa kang nduweni pratandha fisik, sosial, lan kabudayan saengga bisa dibedakake karo kelompok liyane. Dene *lore* ateges tradhisi kang diduweni *folk* mau, tegese saperangan kabudayan kang diwarisake turun-temurun kanthi lesan utawa lumantar tuladha kang ana gerak isyarat utawa piranti pambiyantu pangeling-eling. Saka katrangan iku mau bisa didudut yen folklor nduweni teges saperangan kabudayan salah sawijining kang sumebar lan diwarisake kanthi turun temurun, ing jinis kolektif apa wae, kanthi tradhisional ing versi kang beda-beda, ing wujud lesan utawa lumantar tuladha kang ana gerak isyarat utawa piranti pambiyantu pangeling (Danandjaja, 2007:1-2). Folklor disebarake kanthi lesan, saka sawijining generasi tumuju generasi sabanjure, kadhangkala arupa tuladha kang ana tatalakune kayata ngajar nari lan ngajar ndhalang. Jalaran folklor disebarake kanthi lesan, mula nalika wus adoh saka sumber folklor kasebut sansaya akeh owah-owahane, sanajan intine isih tetep (Hutomo, 1991:7).

Kapitayan Tradhisi Adeg Griya Madhep Ngalor ing Dhusun Jombok Desa Sembungin Kecamatan Bancar Kabupaten Tuban

2.6 Simbol lan Makna

Ing sajrone urip manungsa saben dina mesthi ngerti apa kuwi simbol, tandha lan lambang. Tuner (Dharmojo, 2005:28) ngandharake yen istilah tandha lan simbol asring digunakake sajroning teges kang padha nanging panganggone berubah-ubah. Simbol, tandha uga lambang nduweni pangerten kang padha yaiku barang utawa babagan apa wae kang nduweni piguna kanggo makili barang utawa samubarang liyane. Saka katelu istilah kasebut asring dianggo yaiku simbol, nganti nuwuhake teori-teori kanggo nyonaoni babagan simbol (Ratna, 2009:170). Tembung Simbol asale saka basa manca *symbolicum* kang ateges tandha kanggo negesi samubarang bab. Simbol kuwi dumadi saka samubarang bab liyane (Liliweri, 2002:197).

2.7 Konsep Fungsi

Fungsi yaiku kanggone samubarang, kang tegese unsur-unsur kang ana sajrone masyarakat utawa kabudayan kang padha gegayutan lan mujudake salah sawijining ponthonan kang nduweni fungsi (TIM, 2000:322:333). Saben tradhisi kang ana ing urip bebrayan kaya-kaya mesthi ngemot fungsi tartamtu marang masyarakat panyengkuyunge, kamangka fungsi tradhisi kuwi gumantung saka bebrayan kang ngrasakake kanthi umum. Kaya KTAGMN kang dipitayani warga Dhusun Jombok, Desa Sembungin Bancar, Tuban iki uga nduweni fungsi dhewe tumrap masyarakat desa kasebut.

Miturut Bascom sajrone (Danandjaja, 1984:19) ngandharake kang jarwane ana patang fungsi folklor, yaiku: (1) minangka sistem proyeksi, yaiku minangka sarana kacabenggalaning angen-angen *koleksi*, (2) sarana pangesahan pranata-pranata lan lembaga-lembaga kabudayan, (3) sarana pendhidhikan, lan (4) minangka piranti kanggo meksa lan ngawasi supaya aturan bebrayan tetep bisa diugemi.

Budhi Santoso (sajrone Moertjipto, 1997:101) ngandharake yen fungsi upacara tradhisional kang ana tumrap masyarakat panyengkuyunge ngandhut patang fungsi yaiku: (1) norma sosial, (2) panyaruwe sosial, (3) media sosial, lan (4) pengelompokan sosial. Nilai-nilai utawa norma-norma sosial kang ana ing upacara kasebut nuduhake pamikiran kang becik lan kang ala, saengga nilai utawa norma iki bisa kanggo panyaruwe sosial. Ing media sosial upacara iki bisa

digunakake dadi sawijining sarana kanggo ngetokake uneg-uneg, emosi, kawigaten, lan kabutuhan urip bebrayan. Saliyane iku media sosial ing upacara bisa digunakake dadi sawijining piranti kanggo hubungan sosial amarga biasa dadi sarana kang *efektif* tumrap masyarakat kang nyengkuyung kanggo *interaksi* lan wawanrembug kang nuwuhake rasa kesatuan, solidaritas, lan *ketidaksekawanan* sosial.

2.8 Lelandhesan Analisis

Lelandhesan teori analisis iki digunakake kanggo lelandhesan anggone ngolah dhata KTAGMN adhedhasar masalah kang kepengin dionceki. Babagan kang kapisan ngenani makna kang kinandhut sajroning ubarampe KTAGMN bakal dilandhesi karo teori *semiotik* panemune Pierce. Simbol yaiku sawijining tandha kang ditemokake dening paugeran umum kang ora saben wong ngerteni maknane.

Kapindho ngenani wujud KTAGMN nggunakake teori folklor. Wujud folklor kaperang dadi telu, yaiku (1) folklor lesan yaiku folklor kang awujud lesan, tuladhane basane rakyat (logat, julukan, pangkat, tradhisional, lan title bangsawan), ungkapan tradhisional (paribasan, pepatah) pitakonan tradhisional (teka-teki), geguritan rakyat (pantun, syair, lan gurindam), cerita rakyat (mite, legenda, lan dongeng), lan nyanyian rakyat; (2) folklor saperangan lesan yaiku folklor kang wujud campuran unsur lesan lan ora lesan, tuladhane kapitayan rakyat, dolanan rakyat, sandiwara rakyat, tari rakyat, lsp; lan (3) folklor ora lesan yaiku folklor kang wujud ora lesan, senajan cara gawe ditrepake kanthi cara lesan. Folklor iki dibedakake dadi loro folklor sing dudu material kayadene musik, basa, isyarat, lan sapanunggalane (Danandjaja, 1994:21-22).

METODHE PANLITEN

Metode panliten iki bakal diandharake ngenani ancangan panliten, objek lan papan panliten, sumber dhata lan dhata, instrumen, tata cara ngumpulake dhata lan tata cara nganalisis dhata. Andharane kaya ing ngisor iki:

3.1 Ancangan Panliten

Panliten “*Kapitayan Tradhisi Adeg Griya Madhep Ngalor ing Dhusun Jombok, Desa Sembungin, Bancar, Tuban*” nggunakake ancangan panliten dheskriptif kanthi *pendekatan kualitatif*. Panliten iki asipat *kualitatif* maksute dhata kang

Kapitayan Tradhisi Adeg Griya Madhep Ngalor ing Dhusun Jombok Desa Sembungin Kecamatan Bancar Kabupaten Tuban

diasilake saka panliten dudu arupa angka nanging arupa tetembungan utawa gambaran ngenani samubarang. Panliten iki ditindakake amarga adhedhasar kasunyatan kang ana utawa *fenomena* kang bener ana ing urip bebrayan kaya diandharake dening (Furchan, 1992:21) metode kualitatif yaiku prosedhur panliten kang ngasilake dhata dheskriptif, pocapan utawa tulisan lan tingkah laku kang diamati saka wong-wong (*subyek*) kuwi dhewe. Salaras karo andharane Taylor (sajroning Moleong, 2004:3) uga njlentrehake yen metode kualitatif yaiku minangka prosedhur panliten sing ngasilake dhata deskriptif arupa tembung utawa lisan saka wong-wong lan tingkah laku sing bisa dijinggleng.

Miles lan Huberman (sajroning Sudikan, 2002:2) ngandharake metode kualitatif yaiku perangan sing unik sing ana sajroning individu, kelompok, masyarakat, lan utawa organisasi ing urip saben dinane kanthi njlimet, dionceki lan ditanggungjawabake kanthi cara ilmiah. Titikane panliten kualitatif kaya kang diandharake Hutomo (sajroning Sudikan, 2002:85-86) antarane yaiku (1) sumber dhata asipat ilmiah, tegese panliti kudu bisa ngerteni gejala *empiric* (nyata) langsung sajroning urip bebrayan saben *umanic*, (2) panliti iku minangka *instrument* panliten sing wigati sajroning nglumpukake dhata lan nginterpretasekake dhata, (3) panliten kuallitatif asipat *deskriptif*, tegese nyathet kanthi tliti sekabehe *fenomena* utawa kadadayan sing dideleng, dirungu, lan diwaca (wawancara utawa ora, cathetan lapangan, dhokumen resmi, dhokumen pribadhi, foto, video, tape, lan liya-liyane). Panliti uga kudu bisa mbandhingake, ngombinasekake, ngabstrak, lan menehi dudutan, (4) panliten digunakake kanggo ngerteni wujud-wujud tartamtu, utawa perkara tartamtu, (5) analisis asipat *induktif*, (6) ing lapangan, polah tingkah panliti kudu padha karo bebrayan kang ditliti, (7) dhata lan informan asale kudu saka informan sing ngerteni langsung objek panliten, (8) bebener dhata kudu ditliti karo dhata liyane, tuladhane dhokumen, wawancara, *observasi*, lsp, (9) manungsa, buku, konsultasi marang kanca diarani *partisipan*, (10) panliti kudu bisa migatekake prakara sing wigati saka panlitene lan apa sing ditliti.

3.2 Sumber Dhata lan Dhata

Salah sawijining babagan kang bisa ndadekake apik eleke asil sing dikumpulake yaiku kuwalitas dhata kang ditemtokake saka sumber dhatane. Sumber dhata kaperang dadi loro, yaiku :

- (1) Dhata Primer, sumber dhata primer utawa sumber dhata kang utama mligi ing panliten, lan ing panliten kualitatif sumber dhata primer biasane awujud tembung-tembung lan tumindake manungsa.
- (2) Dhata Sekunder, sumber dhata sekunder utawa sumber dhata tambahan utawa kanggo nyengkuyung sumber dhata primer, lan ing panliten kualitatif sumber dhata sekunder biasane awujud kaya dene dhokumen, laporan (Moleong, 2006:157).

Sumber dhata primer ing panliten iki awujud asiling wawancara karo *informan* kang sesambungan karo KTAGMN, lan tata lakuning KTAGMN. Miturut Spardley (1979:46) paling sethithik ana limang syarat kanggo milih informan kang apik, yaiku: 1) *enkulturasi penuh*, 2) melu langsung, 3) swasana budaya kang ora dikenal, 4) wektu kang cukup 5) cara analisis. Hutomo (1991:8) ngandharake nalika nemtokake *informan* kudu nggatekake patang babagan yaiku: (1) *informan* bisa digoleki kanthi petunjoke lurah utawa wong liya (nanging biyasane ora bisa dipercaya), (2) panliti kudune golek *informan* dhewe, (3) ati-ati karo *informan* kang nonjolake awake dhewe mung kanggo golek dhuwit, lan (4) papan kang wis tau ditliti wong biyasane papan kang wis ora murni.

3.3 Tata Cara Nglumpukake Dhata Panliten

Ing kene bakal diandharake ngenani tata cara kang digunakake panliti kanggo nglumpukake dhata, yaiku: 1) observasi, 2) wawancara, 3) dokumentasi, lan 4) angket. Teknik nglumpukake dhata njabarake kanthi cara apa wae kang digunakake ing sajrone panliten. Nalika nglumpukake dhata nglakoni sawijining keluputan tumindak bisa menehi pengaruh dhata kang diwenehake dening responden. Ing pangumpulan dhata kudu ngati-ati ngadhepi informan, sikap ngajari kudu diilangi, ing kono tujuwane nggolek dhata dudu ngajari, iku pamikir kang kudu diduweni nalika nglumpukake dhata (Arikunto 2006:223).

Kapitayan Tradhisi Adeg Griya Madhep Ngalor ing Dhusun Jomboḵ Desa Sembungin Kecamatan Bancar Kabupaten Tuban

3.3.1 Teknik Observasi

Teknik *observasi* yaiku tata cara nglumpukake dhata utawa katrangan kanthi cara ngemati langsung marang objek (kagiyatan-kagiyatan sing ana) ing periode tartamtu, saengga ngasilake dhata ngenani tingkah laku wong kasebut, apa sing dipocapake lan apa sing ditindakake (Purwoko, 2006:5). Kagiyatan *sistematik* kanggo ndeleng kanthi langsung *fenomena* kang ana ing lapangan yaiku kanthi cara ngerteni tata cara uriping bebrayan panyengkuyung sajrone panliten. Miturut (Sudikan, 2001:87) ana telung aspek dhasar sing kudu dingerteni ing kagiyatan *observasi* yaiku (1) apa sing ditindakake, (2) apa sing diweruhi, (3) piranti-piranti apa wae sing digunakake bebrayan panyengkuyung. Saliyane iku, Suparlan (1983:43-45) uga ngandharake 8 perkara sing kudu dingerteni sajroning teknik observasi, yaiku (1) ruwang lan wektu, (2) bebrayan panyengkuyung, (3) kagiyatan, (4) piranti-piranti, (5) wektu, (6) prastawa, (7) tujuwan, (8) lan pangrasa. Wolu-wolune ana sesambungane. Saengga panliti kudu tumemen marang apa kang ditliti.

3.3.2 Teknik Wawancara

Wawancara yaiku teknik utawa cara ngajokake pitakon-pitakon marang informan saengga bisa aweh katrangan sing diperlokake kanggo nglumpukake dhata (Arikunto, 2006:227). Wawancara uga minangka cara kanggo nglumpukake katrangan utawa informasi ngenani uripe manungsa ing sajrone masyarakat (Sudikan, 2001:90). Ing panliten iki metode wawancara digunakake kanggo nggolek dhata kanthi langsung saka masyarakat kang nindakake lan ngerteni kapitayan tradhisi adeg griya madhep ngalor. Teknik wawancara dianakake kanthi tujuwan ngumpulake dhata utawa katrangan ngenani panguripan manungsa ing masyarakat minangka pituduh kang utama saka teknik observasi utawa pengamatan (Sudikan, 2001:90).

Koentjaraningrat (1986:136) merang wawancara dadi loro, yaiku (1) wawancara berstruktur (berencana) yaiku panliti sadurunge nyiapake lan nyusun dhaptar pitakonan sing digawe kanggo informan, (2) wawancara ora berstruktur (tak berencana) yaiku panliti sadurunge ora nyiapake lan ora nyusun dhaptar pitakonan kang arep ditakonake marang informan. Saka wujud pitakonan, wawancara diperang dadi loro yaiku (1)

wawancara tertutup, (2) wawancara terbuka. Bedane wawancara iki yaiku wangsulan informan, yen wangsulan informan diwatesi panliti mula wawancara asipat tertutup nanging yen wangsulane informan ora diwatesi panliti mula wawancara asipat terbuka.

Ngenani KTAGMN ing kene panliti nggunakake teknik wawancara asipat terbuka. Saka wawancara sing asipat terbuka iki, informan bisa bebas, luwes anggone njlentrehake katrangan kanthi rinci. Ing kene informan bisa bebas ngandharake KTAGMN tanpa diatur panliti. Wawancara ing kene minangka cara pengumpulan dhata kanthi ngajokake pitakonan kanggo njangkepi assil panliten. Tata cara wawancara panliti yaiku: (a) nyusun dhaptar pitakonan kang arep ditakonake marang informan, (b) panliti nekani informan, (c) panliti nindakake wawancara kanthi menahi pitakonan marang informan, (d) ngrekam lan nyathet bab kang wigati saka jawaban kang diwenehake informan.

3.3.3 Teknik Dhokumentasi

Dhokumen yaiku sekabehe rekaman prastawa kang awujud pacelathon, sesambungane karo masalah pribadhi, lan mbutuhake interpretasi sing ana sesambungane karo *konteks* rekaman prastawa kasebut (Burhan, 2006:131). Teknik Dhokumentasi ing panliten iki ditindakake kanthi nekani dhusun sing mitayani anane tradhisi adeg griya madhep ngalor. Panliti ngumpulake dhokumen-dhokumen gambar utawa poto kang tujuwane nggampangake panliti ngandharake dhata lan uga nambahi panyengkuyung ngenani panliten saengga kualitas panliten bisa dipercaya. Tata carane panliti kanggo ngumpulake dhokumentasi saakeh-akehe yaiku (1) panliti nyiapake piranti kanggo njupuk gambar kang nyengkuyung panliten, lan (2) njupuk gambar kang dirasa perlu kanggo panliten.

3.3.4 Teknik Kuesioner utawa Angket

Kanggo ngumpulake dhata, panliti uga bisa nggunakake kuesioner utawa angket sing isine ngenani pitakonan-pitakonan kang *esensial* (kudu ana) kanggo tata cara ngumpulake dhata kang *akurat*. Miturut Arikunto (2006:225) sadurunge angket disusun, kudu ana tata carane, ing antarane yaiku:

- 1) Ngrumusake tujuwan kang bakal diandharake sajroning kuesioner utawa angket

Kapitayan Tradhisi Adeg Griya Madhep Ngalor ing Dhusun Jombok Desa Sembungin Kecamatan Bancar Kabupaten Tuban

- 2) Ngidentifikasi variabel kang bakal didadekake sasaran kuesioner utawa angket.
- 3) Njlentrehake sekabehe variabel dadi sub-variabel sing luwih mligi
- 4) Nemtokake jinising dhata kang bakal dikumpulake, sarta kanggo nemtokake teknik analisis.

Burhan (2006:69-70) njlentrehake ngenani kuesioner utawa angket iku sipate winates, mula sekabehe pitakonan kang bakal diajokake kudu sesambungan karo tujuwane panliten kasebut. Sajroning kuesioner utawa angket kang digawe, kudu nduweni dhasar pokok kanggo tujuwan-tujuwan panliten, ing antarane ana patang pitakonan pokok, yaiku :

- 1) Pitakonan ngenani fakta, tuladhane umur, pendhidhika, pangupajiwa, status perkawinan, agama responden.
- 2) Pitakonan ngenani panemu lan sikap respondhen ngenani prastawa kang padha karo bab panliten.
- 3) Pitakonan ngenani sekabehe informasi kang diweruhi respondhen kanthi jero.
- 4) Pitakonan ngenani pambiji respondhen iku dhewe lan kepriye kahanan tata laku bebrayan ing lingkungan kasebut.

3.4 Instrumen Panliten

Instrument panliten yaiku sakabehe piranti utawa alat bantu sing dipilih lan digunakake panliti sajroning kagiyatan ngumpulake dhata saengga kagiyatan kasebut dadi *sistematis* lan nggampangake marang panlitine (Arikunto, 2009:227).

Ana ing panliten iki, panliti uga minangka punjering *instrument* panliten, nanging saliyané panliten iki nggunakake piranti kanggo kebutuhan panliten, yaiku:

- (1) Kamera digital kanggo njupuk gambar ing metodhe observasi.
- (2) Handphone kanggo ngrekam asiling wawancara utawa prosesi ngenani KTAGMN.
- (3) Buku tulis lan piranti tulis kanggo nyathet sakabehing panliten.
- (4) Lembar observasi kanggo mawas proses sajrone KTAGMN.
- (5) Pathokan wawancara kanggo nggolek informasi saka informan.
- (6) Kuesioner utawa angket kanggo ngisi pitakonan-pitakonan kang esensial (kudu ana) ngenani KTAGMN.

3.5 Tata Cara Nganalisis Dhata

Dhata sing wis diklumpukake dening panliti bakal menehi paedah kanggo mangsuli masalah yen data-data kasebut dianalisis luwih dhisik. Nganalisis berarti ngolah dhata, montho-montho dhata, nyusun dhata kanthi awujud sing luwih ringkes, sing mujudake hubungan antarane gejala utawa variabel (Sudikan, 2001:105). Tujuwan nganalisis dhata miturut Sudikan (2001:106-107) yaiku (1) negesi dhata sing wis diasilake kanggo mangsuli prastawa-prastawa sing wis diajokake, (2) nuduhake sesambungane antarane variabel-variabel sajroning panliten, (3) nuduhake kaluwihan lan kakurangan sajroning ngolehake dhata, lan (4) ngasilake dhasar-dhasar kanggo nggawe dudutan.

Panliten kanthi cara kualitatif iki nganggo tembung utawa ukara dheskriptif saka dhata sing ana. Miturut Burhan (2001:133) langkah-langkahe ana 6, yaiku:

- (1) Ngumpulake dhata lan informasi kanthi cara *observasi*, wawancara lan dhokumentasi.
- (2) *Transkripsi* dhata, yaiku tata cara transkripsi dhata ing panliten iki yaiku awujud nranskrip dhata sing asale awujud dhata lesan yaiku asil wawancara dadi dhata sing awujud tulisan.
- (3) *Verifikasi* dhata, yaiku dhata kang ana sajroning panliten ditranskrip banjur dipilih kanthi tliti lan dicocogake karo jinis-jinising kang dadi sasaran panliten.
- (4) *Klasifikasi* dhata (*kodifikasi* dhata), yaiku panliti nyeleksi utawa montho dhata kanthi milah lan milih dhata adhedhasar prakara-prakara, yaiku makna lan fungsi kang ana ing KTAGMN.
- (5) *Nafsirake* dhata, yaiku sawise dhata dipontho, dhata diolah miturut underaning panliten. Ing tata cara iki panliti nafsirake dhata nganggo dudutan asil kang pungkasan saka asil panliten. Penafsiran dhata bisa dideleng saka salah sawijine andharan kang bisa nggambarake ngenani analisis dhata kang kongkrit ngenani KTAGMN.
- (6) Proses kang pungkasan yaiku nulis laporan panliten kanthi wujud skripsi.

Sajroning analisis dhata ing panliten iki lelandhesan analisis budaya (*cultural*). Analisis budaya yaiku usaha kanggo nggayuh akses sajrone donya *konseptual* ing ngendi masyarakat kang diteliti iku urip (Geertz ing mulder, 1984:xviii).

Kapitayan Tradhisi Adeg Griya Madhep Ngalor ing Dhusun Jombok Desa Sembungin Kecamatan Bancar Kabupaten Tuban

Pendekatan analisis cultural ngupaya nggoleki bidhang tumindak *ekspresif* kang ngejawantahake dhasar makna luwih jero sajrone panguripan saben dina.

ANDHARAN ASILE PANLITEN

Ana ing bab andharan asile panliten, panliti ngandharake ngenani etnografi wilayah kang nyakup (lingkungan panliten, cacache penduduk, pangupajiwa penduduk, pendidikan, lan sistem religi) kang sesambungan karo objek panliten. Sabanjure diandharake ngenani asile panliten adhedhasar mula underaning panliten, mula bukane KTAGMN, tatalakuning KTAGMN, makna kang ana ing KTAGMN, lan kang pungkasan fungsi KTAGMN.

4.1 Etnografi Wilayah

Panliten kabudayan mligine folklor ora bisa uwal saka andharan etnografi. Miturut Suparlan (1983:42) panliten etnografi yaiku salah sawijining kagiyatan sistematis kanggo ngerteni tata cara uriping bebrayan, carane ngerteni panliten kasebut kudu padha karo kabudayan panyengkuyunge. Ana telung aspek dhasar kanggo ngerteni bebrayan kasebut, yaiku (1) apa sing ditindakake bebrayan, (2) apa sing diweruhi bebrayan, (3) piranti-piranti apa wae sing digunakake bebrayan. KTAGMN ing dhusun Jombok. Bancar, Tuban.

4.1.1 Kahanan Alam Dhusun Jombok

Dhusun Jombok minangka salah sawijining dhusun ing desa Sembungin kang nduweni kapitayan ngedegake omah madhep ngalor. Mapan ana ing sisih kulone kutha Tuban, adohe kurang luwih 48 km. Kahanan dhusun Jombok isih asri senajan wis ana listrik nanging kahanan omah ing dhusun Jombok mayoritas teka kumbung lan isih ana uga sing teka kayu. Tlatah dhusun Jombok ambane kurang luwih 207 Ha, kang kaperang dadi telu yaiku lemah tegal ambane 79 Ha, biyasane ditanduri kacang, jagung, Lombok, tela, lsp. Lemah sawah ambane 75 Ha, biyasane ditanduri pari, lan lemah omah ambane 53 Ha. Saliyane iku uga ana fasilitas liyane kaya dene posyandhu kang ana 1 unit, sekolah PAUD kang ana 1 unit, sekolah TK kang cacache 2 unit manggon ing desa Sembungin, sekolah SD uga cacache 2 unit manggon ing desa Sembungin.

Papan dedunung awujud dalam kang wis diaspal, masiya dalam cilik lan awujud dhusun cilik kang nduweni kapitayan kang beda karo dhusun-dhusun liyane, dhusun Jombok mujudake salah sawijing dhusun kang wargane grapyak semanak marang wong liya sanjabane dhusun Jombok lan luwih-luwih marang tangga teparo.

Kahanan omah sing padha madhep ngalor kabeh ndadekke kahanane kaya-kaya warga siji lan sijine ora akur, nanging nyatane malah ndadekake pasedulurane warga Jombok raket lan saben dina malem jemuah mesthi rutin ana bancakan slametan. Kang katiti laksana ana ing omahe warga masyarakat Jombok utamane. Kang saguh ngrumpaka lan ngupakara lumadine adicara slametan iku mau. Kabeh warga padha sayuk sahiyeg saeka prayu. Tegese tansah mangun kekadangan bebarengan lumantar kagiyatan gotong royong lan sapanunggalane nadyan dudu sanak dudu kadang nanging kabeh para warga tansah ngugemi mring adhat istiadhat kang wus rinamtam sajroning pranatan dhusun Jombok.

Jarak dhusun Jombok saka kecamatan 2.5 km, dene jarak saka kutha Kabupaten kurang luwih 48 km, ing sisih lor winatesan desa Sowan lan Bogorejo, ing sisih wetan winatesan desa Sembungin lan Trapet, ing sisih kidul winatesan desa Sumberan lan Jahulu, lan ing sisih kulon winatesan desa Siding lan Tergambang. Pancen dhusun Jombok iki kagolong dhusun sing beda banget karo dhusun-dhusun liyane amarga nduweni tradhisi lan kapitayan sing kaya mangkono. Nyatane adhat istiadhat lan pakulinan kang beda dhewe iki wis dadi panutan para kulawangsa desa Jombok. Kapitayan liya-liyane uga akeh banget kang wiwit dumadine dhusun Jombok nganti tumekane tahun iki kang wus lumaku miturut tata carane kang wus rinamtam wiwit adeding dhusun kasebut.

4.1.2 Kahanan Bebrayan Dhusun Jombok

Kahanan bebrayan dhusun Jombok bisa digambarake kaya dene: (1) penduduk dhusun Jombok, (2) pangupajiwa, (3) pendidikan, lan (4) agama kang dianut. Andharane ana ing ngisor iki:

1) Penduduk Dhusun Jombok

Dhusun Jombok Desa Sembungin Kecamatan Bancar Kabupaten Tuban Propinsi Jawa Timur, cacache penduduk ana 392 jiwa, cacache wong lanang 195 jiwa, cacache wong wadon 197 jiwa, cacache KK (*kartu keluarga*) ana 124 jiwa,

Kapitayan Tradhisi Adeg Griya Madhep Ngalor ing Dhusun Jombok Desa Sembungin Kecamatan Bancar Kabupaten Tuban

sekabehe penduduk dhusun Jombok rata-rata warga negara Indonesia (WNI).

Dideleng saka cacache penduduk manut umure uga bisa nyebabake owah-owahan, sebab saben taun umure saben wong mesthi saya tambah, lan akeh sing padha nilar ndonya. Ing dhusun Jombok pakulinan sing banget ngatonake anggone rukun saben pendhak dina kemis, malem jemuah ora ngilang-ngilangi adhat rutinane ya kuwi tasyakuran ing salah sawijining omahe para warga. Ora merga jadwal lan daftar arisan lan sapanunggalane, merga tuwuh saka pangrasane dhewe-dhewe, ora ana unsur kang meksa marang kekarepane warga, ananging iku kabeh uga bisa lumaku nganti saiki, ya merga sabab nggone sesepuh lan pinisepuh nuduhake lan ngarahake, marang generasi-generasi saiki mligine ing dhusun Jombok.

2) Pangupajiwa

Pangupajiwa masyarakat dhusun Jombok rata-rata tani. Dhusun Jombok kalebu lemah subur lan paling amba uga lemah tegal lan sawah, dadi yen kepingin nandur apa wae mesthi urip. Mayoritas warga dhusun Jombok petani ananging uga ana saperangan wiraswasta utawa dagang. Sing tani uga tansah ngatonake olehe guyup rukun sak kanca rowange, wiwit tetanen apa wae wis ana kawigaten saka ndhuwur ndhuwuran kang ngregem panguasane ing dhusun Jombok. Mangsuli wacana ing ndhuwur bab tasyakuran, ora mung tasyakuran utawa maos sareng, ananging uga di anakake iuran mbuh sepira pikolehe kanggo kabutuhan tetanen ing ndhusun Jombok, yen ana kekurangane langsung di tanggung marang bapak-bapak sing lenggah ing ndhuwur.

3) Pendhidhikan

Pendhidhikan minangka salah sawijining kahanan kang nemtokake pola pikir kang diugemi dening masyarakat. Saya dhuwur tingkat lulusan pendhidhikan sawijining masyarakat saya gampang anggone nampa pengaruh saka njaba. Suwalike saya rendah tingkat lulusan pendhidhikan saya angel anggone nampa pengaruh saka njaba. Semono uga masyarakat dhusun Jombok amarga tingkat lulusan paling akeh mung SMP/MTs kang ndadekake angel nampa pengaruh saka manca kang ndadekake warga dhusun Jombok ora cundhuk karo pranatan ing masyarakat liya-liyane, mula ora aneh yen dhusun Jombok isih nggunakake kapitayan sing ora diduweni sadhengah desa liya-liyane.

4) Agama

Agama yaiku tatanan iman utawa keyakinan manungsa urip bebrayan. Saliyane kuwi agama bisa arupa tatanan norma kang ngatur uripe manungsa ing ndonya lan Gusti Allah. Masyarakat dhusun Jombok iki nduweni tatanan agama kang dhuwur. Agama lan kapercayan masyarakat dhusun Jombok iki rata-rata Islam, ananging uga tansah nengenake adhat lan kapitayan kang wis rinantam saka leluhur biyen-biyene. Pancene warga Jombok kabeh penganut Agama Islam, nadyan beda kapitayan, aja nganti bedane kapitayan iki dadi jalaran nggone memungsuhan merga bedane kapitayan.

Anane panggonan ibadah sing cacache loro kamangka dhusun Jombok mujudake dhusun cilik, kuwi mertandhakake yen warga dhusun Jombok mayoritas mitayani agama Islam. Islam ing dhusun Jombok iki isih akeh banget mitayani anane Mbah Dhanyang lan saben malem jemuah uga akeh banget sing nganakake slametan malah-malah nganti kabeh warga nganakake slametan malem jemuah kanthi nyiapake sesajen-sesajen lan ubarampe. Masyarakat dhusun Jombok iki isih mitayani anane kekuwatan ghaib lan papan panggonan kang dipitayani keramat. Mula saka kuwi, masyarakat dhusun Jombok nganti saiki isih mbudidaya lan nguri-uri adat leluhur nalika jaman biyen nganti saiki. Ing kene ngandhakake yen Agama lan kapitayan ora ana sambungane. Amarga yen Agama kuwi dadi kwajibane manungsa kang menembah marang Gustine, ning yen kapitayan kang diugemi dening warga Jombok iki mung salah sawijine wujud rasa kurmat marang pepundhen utawa leluhur kang wus ndhisiki tilar ndonya jaman biyen biyene, bebasan mung kari nguri-uri lemah kang dienggoni. Miturut Mbah Muhajir lemah saka tembung LEMAH, dilem-lem suk mben di adeg omah.

4.1.3 Kahanan Ekonomi lan Sarana Masyarakat Dhusun Jombok

Kahanan ekonomi masyarakat dhusun Jombok dideleng saka masyarakate cukup, dideleng lumantar saka omahe warga dhusun Jombok akeh sing nganggo bangunan tembok, nanging uga ora sethithik warga dhusun jombok sing omahe isih nggunakake omah kayu. Omah pendhudhuk warga dhusun Jombok kaperang dadi telung jinis yaiku adhedhasar saka bahan tembok, bahan mester utawa keramik, lan bahan gendheng kang dianggo.

Kapitayan Tradhisi Adeg Griya Madhep Ngalor ing Dhusun Jombok Desa Sembungin Kecamatan Bancar Kabupaten Tuban

4.1.4 Sesambungan KTAGMN lan Dhata Etnografi

Dhusun Jombok salah sawijining dhusun kang isih njaga kelestarian budaya. Kahanan iki bisa dideleng saka isih anane KTAGMN sing diugemi lan dipitayani dening masyarakat dhusun Jombok. Ana bab-bab kang ndadekake tradhisi iki isih lestari ing dhusun Jombok, kecamatan Bancar, Kabupaten Tuban. Bab-bab kasebut kayadene sing wis diandharake ing ndhuwur yaiku ana sesambungane karo leluhur utawa mbah dhanyang.

4.2 Andharan Asile Panliten

Ing bab iki bakal diandharake mula bukane KTAGMN, aspek wujud tatalakuning KTAGMN, wujud lan makna ubarampe kang ana ing KTAGMN, lan kang pungkasan aspek fungsi KTAGMN.

4.2.1 Mula Bukane KTAGMN

Ing bebrayan jawa kapitayan minangka keyakinan marang ghaib, marang roh leluhur, marang Gusti Allah lsp. Tradhisi nduweni teges minangka kagiyatan kang wis diwarisake kanthi turun-temurun nduweni tujuwan kanggo nguri-uri budaya Jawa lan sarana silaturahmi kanggo ngraketake paseduluran karo sanak kadang lan tangga teparo. Tradhisi kuwi lumrahe ngandhut pranatan-pranatan kanggo urip bebrayan, salah sawijine yaiku KTAGMN kang gegayutan karo mbangun omah. Sajroning panguripan sabendina, manungsa ngupaya supaya bisa njangkepi 3 kebutuhan pokok yaiku papan, pangan, lan sandhang. Katelu kebutuhan pokok kuwi ora bisa dipantha-pantha maneh, mulane yen pawongan wis siap anggane nata balewisma kudu bisa njangkepi kebutuhan pokok kuwi, kalebu mbangunake omah kanggo keluwarga anyare.

Nalika ngedegake omah ana sawijining tradhisi kang kudu dilakoni sajrone urip bebrayan. Ing dhusun Jombok tradhisi ngedegake omah nduweni kapitayan dhewe sing ora umum kaya warga dhusun-dhusun liyane, sanajan tata cara ngedegake omah, ubarampe, lan sajen uga padha kaya umume ananging yen warga Jombok nduweni kapitayan dhewe yaiku yen ngedegake omah kudu madhep ngalor minangka sarana ngormati mbah dhanyang sing nunggu dhusun Jombok. Masyarakat ora ana sing weruh wiwit kapan KTAGMN iki dipitayani lan diuri-uri nanging nganti saiki warga dhusun Jombok isih ngugemi. Tradhisi ing Jombok ngono

ditindakake uga kanggo ngormati adat istiadat sing ana ing dhusun jombok amarga cikal-bakale wiwit biyen kang isih diuri-uri para warga dhusun Jombok. Ing dhusun Jombok mitayani yen anane Dhanyang dhusun sing njaga dhusun pamrihe adoh saka bebaya. Sabanjure ngenani bucu gedhe, cilik, lan uga sesaji kabeh mau kudu disaranani sak jangkepe, lan kabeh mau ya di gawe dhewe-dhewe miturut kabutuhane. masyarakat dhusun Jombok anggane mitayani anane cikal bakal dianakake tradhisi griya madhep ngalor isih tumemen. Wiwit saka mitayani anane dhanyang dhusun sing jenenge Mbah Sura lan ngormati pundhene Mbah Sura.

Dhanyang sing njaga dhusun Jombok wiwit biyen nganti saiki lan wis dadi tradhisine warga dhusun Jombok ngormati mbah Sura sing wis mbabad alas nganti dadi salah sawijining dhusun yaiku dhusun Jombok. Mula mbah dhanyang ora gelem diremehake dening warga lan terus njaluk dikormati kanthi nganakake slametan lan ngadegake griya madhep ngalor minangka ngadhepi pundhen. Warga dhusun Jombok yen ngadegake griya nyingkuri pundhen sakulawarga sing manggon ing omah kuwi bakal nemu bebaya wiwit anane lelara nganti tumekaning pati. Mung piweling bapak muhajir aja nganti ngliwike apa kang dadi kapitayane warga Jombok mligine, kareben adoh pagebluk lan suker sakit kang wus dadi kodrating dhusun Jombok. wis kabukten dening warga kang ora percaya dening kekuwatan gaib. Amarga miturute narasumber wong sing wis nglerwakake apa sing dadi tradhisi ing dhusun Jombok kang wus lumaku turun temurun kuwi ndadekake anane bebaya ing kluwargane. Banjur yen wis kadadeyan kaya ngono lagi percaya anane kekuwatan gaib yen pancen nyata ana. Luwih apike kudune warga dhusun Jombok tetep nguri-uri thadhisi lan mitayani anane kekuwatan gaib sing ana ing dhusun Jombok. Supaya para warga dhusun Jombok tetep nemoni kabecikan lan gampang anggane lumaku. Minangka warga masyarakat Jawa kang nduweni kapitayan marang Gusti Allah kudu tetep ndedonga marang Gusti kang maha kuwasa supaya tetep antuk perlindungan lan diadohake dening bebaya. Sanajan lantaran bancakan lan cara-cara jawa nggunakake ambeng lan sajen ubarampe liyane.

4.2.2 Aspek Wujud KTAGMN

Wiwit biyen nganti saiki ing jaman kang sarwo modern iki, wujud KTAGMN iki ora ana

Kapitayan Tradhisi Adeg Griya Madhep Ngalor ing Dhusun Jombok Desa Sembungin Kecamatan Bancar Kabupaten Tuban

owah-owahane lumrahe ing ubarampe lan tata carane slametan sing kadhang diganti. Upacara tradhisional kang minangka warisan budaya kang isih nduweni piguna kang wigati tumrap bebrayan, utamane ing padesan. Upacara tradhisional lumrahe ngandhut pranatan-pranatan kanggo urip bebrayan. Salah sawijining tradhisi kang isih ditindakake yaiku KTAGMN.

Miturut kapitayan warga dhusun Jombok KTAGMN iki ditindakake kudu trep karo welinge kang mbabad dhusun, yaiku (1) kudu madhep ngalor (2) ngenani dina lan wulan.

4.2.3 Tata Cara Lakuning KTAGMN ing Dhusun Jombok

Tata cara lakuning KTAGMN ing dhusun Jombok iki ana telung tahapan yaiku tahap wiwitan, tahap inti lan tahap pungkasan kaya kang bakal diandharake:

1) Tahap Wiwitan

Sajeroning tahap wiwitan pawongan kang bakal ngedegake omah nyeluk tukang utawa wong pinter mbangun omah kanggo ukur-ukur. Kang diukur ora mung ngukur sakupenge omah (ambaciute omah) nanging uga nemtokake ruwangan-ruwangan, gedhe cilike ruwangan sajeroning omah, kayadene ruwang tamu, pawon, kamar turon, lan sapiturute lan uga nemtokake madhepe omah. Tatalakune ukur-ukur diwiwiti saka njupuk ambaciute ukuran omah kang dipengini kanthi cara diukur nganggo meteran banjur diwenehi tandha nganggo kayu utawa bolah khusus. Kanggone tali ing kene saliyane kanggo menehi tandha ambaciute omah kang arep dibangun uga kanggo ngerteni lurus orane pondhasi kanga rep dibangun, supaya pondhasine mengko bisa padha lan ora bengkok-bengkok.

a) Candhi

Petungan “Candhi” kang dimaksud yaiku dina lan pasaran kang cacahé 13, kayadene: minggu kliwon (5+8), senin pahing (4+9), kemis legi (8+5), jumat pon (6+7), septum wage (9+4). Petungan candhi iki tegese kuwat, kokoh, kang ngedegake griya ing dina iki, nduweni kepinginan yen mbangun omah kanga arep dibangun bisa kuwat kayadene candhi. Candhi yaiku saweneh bangunan kanggo ngibadah agama Hindu lan Budha kang kokoh, kuwat, lan ora gampang rusak kena pengaruh alam.

b) Kreta

Petungan “Kreta” yaiku dina lan pasaran kang cacahé 10, kayadene: minggu legi (5+5), selasa pon (3+7), jemuah wage (6+4). Ing petungan iki dipitayani bisa menehi akibat “gampang dicolong wong”. Dadi yen nindakake adeg griya ing dina iki omahe bisa asring kecolongan utawa kerep kelangan. Petungan kreta iki mujudake petungan kang tibane elek, mangka tumprape wong Jawa lan warga dhusun Jombok mligine petungan kreta iki sabisa-bisane diendhani amarga petungan kreta iki kalebu ala. Tinimbang getun keduwung ing tembe mburine apa alane yen di lereni anggone nduwe niatan adeg griya, pendhak wongsal-wangsul marambah makaping-kaping saben ana wong kang meksa adeg griya tumiba petungan kui mesthi nemoni cilaka kang matumpuk-tumpuk, akeh kang ngarani uga petungan kreta petungan sengkala, Saben wong sing nggunakake petungan kreta kanggo ngedegake griya kuwi mesthi nemoni bebendu lan reribet kang ora ana pedhote uga omahe asring kecolongan.

c) Yasa

Petungan “Yasa” yaiku dina lan pasaran kang cacahé 12, kayadene: minggu pon (5+7), senin kliwon (4+8), rebo legi (7+5), kemis wage (8+4). Tegese tembung “Yasa” yaiku “nduwe apa-apa”, nduwe apa-apa iki gandhenge karo bandha donya, rejeki, penggaweyane wong kang bakal ngenggoni omah. Nalika pawongan arep ngedegake omah kudu dipetung kang luwih dhisik supaya mbesuk bakal nduweni rejeki lan bandha donya akeh, lan pinter nyimpen utawa nabung asil nyambut gawe, ora kaya daringan jebol. Yen nindakake usaha utawa penggaweyan bisa kasil lan barokah. Miturute warga dhusun Jombok pitungan Yasa uga akeh sing nganggo amarga ketemune apik. Saben pawongan sing ngedegake omah tiba petungan yasa, tumprape warga Jombok dipitayani bisa gampang anggone nyambut gawe lan bisa nglumpuk rejekine.

d) Rogoh

Dina lan pasaran “rogoh” yaiku petungan kang cacahé 14, kayadene minggu pahing (5+9), rebo pon (7+7), jemuah kliwon (6+8), septu legi (9+5). Petungan rogoh tegese “dicolongi” yaiku gampang dileboni maling, gampang kelangan. Mula yen ngedegake omah sabisa-bisane kudu ngindha saka dina-dina iki. Omah kang diadegake ing dina “rogoh” dikuwatirake mbesuk omahe

Kapitayan Tradhisi Adeg Griya Madhep Ngalor ing Dhusun Jombok Desa Sembungin Kecamatan Bancar Kabupaten Tuban

gampang dileboni maling. Tumprape warga dhusun Jombok petungan rogoh iki diadohi utawa sabisa-bisane ora nganggo petungan rogoh yen arep ngedegake omah. amarga petungan rogoh iki salah sawijine petungan kang temune ala. Miturute informan petungan rogoh kuwi sing wis tau kedadeyan nalika pawongan ngedegake omah ora njaluk digolekake dina karo wong pinter banjur kedadeyan omahe asring dilebone maling.

e) Sempoyong

Petungan sempoyong cacahé 15, kayadene dina rebo kliwon(7+8), kemis pon (8+7), jemuah pahing (6+9). Sempoyong nduweni teges “gampang amoh” maksute omah sing didegake mesthi gampang amoh ora kuwat suwi. Amarga kuwi dina-dina kang cacahé 15 kudu diadohi.

Saka andharan ing ndhuwur bisa dingerteni yen lima-limane saka pathokan dina kang apik kanggo ngetung yen arep ngedegake griya yaiku “candhi” lan “yasa” dene “kreta”, “rogoh”, lan “sempoyong” dirasa kurang apik kanggo ngedegake omah merga bisa nggawe cilaka kang ngenggoni omah. Warga dhusun Jombok nalika ngedegake omah paling akeh nggunakake petungan dina chandhi lan yasa amarga petungan chandhi lan yasa kuwi awujud petungan kang apik yen dileksanani lan dipitayani. Pitungan kreta, rogoh, lan sempoyong mujudake petungan dina sing diindhani amerga mujudake petungan kang ala lan yen dilakoni mesthi bakal kedadeyan apa sing wis dadi kasunyatan merga ora mitayani apa sing wis dadi tradhisine warga dhusun Jombok.

Sawise nemtokake dina kang apik kanggo ndhudhuk pondhasi banjur diwiwiti nindakake ndhudhuk pondhasi kang tatacarane yaiku ndhudhuk lemah ing pojok-pojokane omah, sawise pojok-pojokan dibacutake ngedhuk lemah ing saben pembagiyan ruwangan kang wis diukur mau. Nalika ndhudhuk pondhasi ana sawijining slametan tartamtu supaya slamet lan ubarampene yaiku sega tawar, ketan tawa lan endhog pitik, sega golong, bubur utawa jenang (abang, putih, lan baro-baro), jenang sengkala, jajan pasar lan cok bakal. Sakabehe cok bakal iki kudu dipendhem ing njero lemah utawa siji wae lan dipendhem ing tengah-tengah omah sadurunge diwenehi bata kanggo pondhasi omah.

2) Tahap Inti

Sawise pondhasi lan tembok rampung ing tahap inti yaiku ngunggahake kuda-kuda. Kuda-kuda mujudake bagiyang kang paling dhuwur saka omah, saengga wong Jawa nganggep kuda-kuda iki kaya lumrahe sirahe manungsa.

4.3 Wujud lan Makna Ubarampe KTAGMN

Wujud lan makna ubarampe sajeroné upacara adat mujudake perkara kang utama. Ubarampe kudu ana ing saben upacara, yen ora ana ubarampe mesthi upacara dirasa kurang jangkep. Lumantar ubarampe mau kang nduwe hajat upacara ngandharake pepingine kang dipitayani bisa menehi berkah.

4.3.1 Ubarampe Nalika Ndhudhuk Pondhasi

Saka asiling panliten diweruhi ubarampe slametan ndhudhuk pondhasi tumrap masyarakat Jawa dhusun Jombok kaya dene (a) sega tawar (b) ketan tawa lan endhog pitik (c) sega golong (d) bubur utawa jenang (abang, putih, baro-baro), (e) jenang sengkala, (f) jajan pasar, (g) cok bakal, kang nduweni makna kang kaya ing ngisor iki:

a) Sega Tawar

Sega sawijining sega asale saka beras didang. Umume sega tawar dilawuhi godhongan lan endhog pitik kampung lan dicampuri gubahan saka parutan krambil. Sega tawar iki nduweni teges kanggo sedekah lan sarana ketentremen lan kslametan.

b) Ketan Tawa lan Endhog Pitik

Ketan tawa sawijining panganan kang asale saka beras ketan sing didang karo endhog pitik kang cacahé ana sanga. Cocok karo jenenge ketan tawa merga rasane uga tawar jalaran nalika masak ora dicampuri bumbu apa-apa. Cara nyiapake mung karo sega tawar lan endhog pitik kang cacahé sanga, tanpa diwenehi srundeng lan sambel. Ketan tawa nduweni teges Bapa kadang Ibu kawah (ngormati Bapak lan Ibu), lan endhog kang cacahé sanga ateges ngormati para Wali Sanga.

c) Sega Golong

Sega golong yaiku sega sing di bentuk bunder-bunder kaya bal, cacahé kudu ganjil yaiku, 5.7 utawa kang luwih apik cacahé sanga. Carane nata yaiku sega golong iki umume karo serundeng, sambel goreng, lan mi. Manut pitungan 5 iku mau minangka kanggo ngormati keblat papat lima pancer, yen dadi menungsa aja nganti lali marang keblat, sekabehing papan teka ngendi wae kabeh

Kapitayan Tradhisi Adeg Griya Madhep Ngalor ing Dhusun Jombok Desa Sembungin Kecamatan Bancar Kabupaten Tuban

manggone kang sinembah ya mung siji ya kuwi Gusti Allah. Itungan 7 manggone ana dina, dina ing kene mujudake dina sing paling gedhe tur maweh penutup saka dina-dina liyane, wiwit saka senin nganti tumekaning minggu utawa ahad, muga tansah manggih karahayon lan kemakmuran nggone urip awit saka dayaning dina kang paling gedhe, lan angka 7 uga nduweni karep saka tembung pitu, kang mengku karep pitulungan, dadi lereking tembung manggon 7 kuwi mau, muga tansah antuk kemakmuran uga pitulungan kang linambaran bebuden rahayu. Cacah 9 manggone ana Wali, sanajan dikaya ngapa wujud omah kang dienggoni dening warga masyarakat Jombok kuwi mau mbuh ala mbuh becik ananging kabeh tansah tinenggan/ditunggoni dening Wali saklaku jantrane.

d) Bubur utawa Jenang

Bubur yaiku jinis panganan kang asale saka glepung beras kang diwenehi santen lan gula abang. Bubur utawa jenang kaperang dadi telu yaiku bubur abang, bubur putih lan bubur baro-baro. Bubur putih digawe saka glepung beras putih tanpa campuran sombo. Bubur iki nglambangake babad manungsa saka bapak, yen bubur utawa jenang abang digawe saka glepung beras dicampur gula abang kang nglambangake babad manungsa kang saka ibu. Bubur utawa jenang baro-baro yaiku bubur abang lan putih disajekake bebarengan, manggone bubur abang luwih dhisik banjur ndhuwure diwenehi bubur putih satlemik.

e) Jenang Sengkala

Jenang sengkala kang wujud bubur putih sing wenehi bubur abang satlemik ing ndhuwure nduweni teges uga warna-warna yaiku supaya ilang sengkalan kari warase.

f) Jajan Pasar

Jajan pasar yaiku jajan kang biyasane didol ing pasar, jenise jajan pasar iki warna-warna, ana apem, puthu ayu, cucur, lan liya-liyane. Saka sekabehe jajan pasar kuwi mau nduweni teges yen nalika mbangun omah asale saka bahan lan piranti kang warna-warna.

g) Cok Bakal

Cok bakal mujudake sawijining sajen kang ana ing KTAGMN. Cok bakal nggawene saka godhong gedhang digawe takir kanggo wadhah endhog lan warna-warna bumbu pawon liyane. Cok bakal minangka wujud pasugatan kang baku kanggo nyugata lan meruhi Mbah Dhanyang kang

mbaureksa dhusun Jombok. Wadhah takir minangka takerane manungsa. Nganti ntekan sepira olehi ngormati para leluhur kang wis nyuwargi. Dadi karep wacana ing ndhuwur kang sinebut Cok bakal, sapa wonge ingkang gelem ngormati leluhur utawa Dhanyang kang arep ngenggoni papan kasebut, mbesuke tansah manggih ayem tentrem lan supaya kang ngenggoni omah bisa padhang uripe, mulya, akeh rejekine, kecukupan sandhang pangane miturut takerane dhewe-dhewe

4.3.2 Ubarampe sajroning ngunggahake kudha-kudha

Ngunggahake kudha-kudha sawijining tumindak kang utama, sadurunge dipasang gendheng dianakake slametan ngunggahake kudha-kudha, ubarampe ing nalika ngunggahake kudha-kudha meh padha karo nalika ndhudhuk pondhasi yaiku kayadene: jenang sengkala, sega tumpeng lan kulupan, sega golong, ingkung pitik, ketan tawa lan endhog pitik, sega tawar, bubur (jenang), sega mule lan buceng kuwat. Dene ubarampe sajen kang diselehake ing panggon tartamtu (ing kudha-kudha) yaiku pari saunting, tebu, kain putih, dom emas sajodho (sepasang lanang lan wedok), kupat lepet, gendra, sewek (jarik), gedhang raja, lan kembang kenanga. Saka sekabehe ubarampe sajen mau diseleh ana ing kayu kudha-kudha.

4.3.3 Ubarampe kang dibutuhake kanggo slametan

Ubarampe kanggo slametan nalika ngunggahake kudha-kudha saperangan ana kang padha karo nalika ndhudhuk pondhasi, ing ngisor iki diandharake ubarampe slametan ngunggahake kudha-kudha kang ora ana nalika ndhudhuk pondhasi.

1) Sega bucu lan kulupan

Sega bucu yaiku sega putih kang diwujudake kerucut utawa mirip gunung. Sega bucu iki umume dibarengi karo kulupan. Sega bucu uga diseleh ing ndhuwure lemah kang arep dibangun. Makna sega bucu iki supaya rejekine kaya gunung tegese mbesuke bisa nduweni rejeki kang akeh lan linuwih, bebasan sak dhuwure gunung lan sak kiwa tengene mau diwenei kulupan iku minangka kanggo isen isene wong ngaurip, kang dumadi saka gegodhongan lan klapa kang wis dilembutake, kuwi minangka dadi perlambang kesuburan lan dadi tandha sak lawase urip tansah manggih ing pangayomaning gusti, lan klapa kang wis di sebar ana ing kulupan iku mau, yen disawang dadi siji

Kapitayan Tradhisi Adeg Griya Madhep Ngalor ing Dhusun Jombok Desa Sembungin Kecamatan Bancar Kabupaten Tuban

campur kulupan mau kaya rereget kang ngusuhi kulupan kui mau, ananging iku dadi pertandha yen sak akeh akehe bandha donya kuwi mau mesthi ana regete, sak pira-pirane kudu ngresiki bandha donyane kareben ora ana rereget lan dadi bandha kang kebah mala lan sukerta, kecukupan uripe lan ora sarwo kurang.

2) Pitik Inkung

Inkung minangka lawuh kang digawe saka pitik Jawa jinis jago. Inkung dimasak kanthi cara dibakar dhisik, banjur diwenehi bumbu lan santen kang diarani lodho. Inkung disajekake kanthi wujud wutuh tanpa dikethoki. Nanging sawise adicara rampung lan didongani ingkung dikethoki lan didum karo wong-wong sing genduren. Endhas ingkung diwalik ing mburi. Iki nduweni makna manungsa urip ing alam ndonya aja mung madhep ngarep nanging kadhangkala uga nyawang mburi. Tegese wong urip kudu peduli marang kiwa-tengene aja nganti ana rasa gela ing tembe mburi.

3) Segu Mule

Segu mule uga digawe saka beras kang dimasak kayadene masak dingo sabendina. Ing sadhuwure segu mule diwenehi lawuh sambel goreng, cacahé segu mule ana loro. Segu mule nduweni makna ngrengkuh lan ngayomi among papat kang ana badane sing ngedegake omah supaya bisa kumpul utawa nggolong dadi siji. Among papat kang ana badhane kang ngedegake omah yaiku aluamah, amanah, supiyah, lan mutmainah. Kapapat among mau dikumpulake dadi siji utawa manunggal supaya ora ana kang onja.

Among papat kang ana ing badhane manungsa kang ngedegake omah yaiku sejatine nepsu kang mesthi diduweni manungsa lan nduweni watak utawa sipat dhewe-dhewe. Aluamah ngenggoni watak kang seneng mangan, supiyah ngenggoni watak kang seneng pamer, amanah ngenggoni watak kang seneng nesu, lan mutmainah ngenggoni watak kang besik. Kang dikarepake saka segu mule iki supaya among papat bisa lumaku bareng saengga tumindak lan panguripane pawongan kang ngedegake omah bisa dadi becik ing urip bebrayan.

4) Buceng Kuwat

Buceng kuwat saka beras ketan kang dimasak kaya dene segu mule nanging nganggo santen lan ditambahi uyah supaya krasa gurih. Buceng kuwat digawe kaya gunung. Makna kang

kinandhut saka buceng kuwat yaiku wong kang mbangun omah kuwi muga-muga tansah diparingi slamet lan kuwat ngadhepi urip sing akeh pacobane.

4.3.4 Ubarampe sajen kang diselehake ing kudha-kudha

1) Pari unting

Pari unting minangka salah sawijine ubarampe kang diseleh ing kudha-kudha yaiku wujud pari kang mari diret teka sawah kang durung dipisah saka merange, nanging yen nalika ora wayah tanduran pari bisa uga diganti karo gabah kang diwadhahi kresék. Pari unting tegese sumber panguripan tumrap masyarakat Jawa, gawe nggampangake nggolek pangan.

2) Tebu

Tebu iki digunakake nalika slametan ngunggahake kudha-kudha, jenis tebu kang digawe bisa jenis tebu apa wae. Tebu ing kene ateges mantebing kalbu, manteb wis ngarani abot lan bobote sajroning pamilih, kalbu uga wis ngarani rasane menungsa kang paling ngrawit sajroning tataraning rasa pangrasaning manungsa, ya sabab saka antebing kalbu kuwi kang agawe kapitayane kulawangsa dhusun Jombok kabeh bisa netepi darmaning agesang kang nuhoni marang piwulang piwulang kang rinasuk wiwit leluhure jaman biyen-biyene.

(3) Kain Putih

Sajroning KTAGMN kain putih nduweni teges kanggo nolak balak, nolak samubarang kang ala, nanging uga bisa dilambangake kesucian ati.

4) Dom Emas Sajodho

Dom emas sajodho cacahé ana loro kang nglambangake dom emas lanang lan dom emas wadon. Dom emas iki dibuntel kain putih banjur diselehake ing tali karo sajen liyane. Dom emas kang sajodho mau mujudake penjaluk pasangan kang nggawe omah kang ndadekake kecarepan dadi siji yaiku mbangun omah. teges kang kinandhut saka dom emas sajodho ora mung kuwi mau, nanging uga nduweni teges minangka simbol perhiasane wanita, pramila omah ya perlu ubarampe liyane, kaya wanuta perlu perhiasan srana pantes.

5) Kupat Lepet

Kupat lepet sawijining panganan kang bakale saka beras ketan kang dimasak lan dibuntel janur kang wis dibentuk utawa dinam.

Kapitayan Tradhisi Adeg Griya Madhep Ngalor ing Dhusun Jombok Desa Sembungin Kecamatan Bancar Kabupaten Tuban

6) Gendera

Sajeroning KTAGMN gendera abang lan putih nduweni teges kanggo nengeri yen negara Indonesia iki wis mardika. Nanging uga kanggo nglambangake Bapa lan Biyung.

7) Sewek

Sewek uga dadi piranti nalika ngedegake omah, jenis sewek kang digawe nalika ngedegake omah umume bathike ora ditemtokake, ananging yen kanggone warga dhusun Jombok aja nganti nganggo sewek parang rusak. Jarik parang rusak minangka pantangan kanggo warga dhusun Jombok yen digunakake sing ngadegake omah bisa nemoni bebaya.

8) Gedhang Raja

Ubarampe gedhang raja ing kene dadi salah sawijining syarat ubarampe upacara KTAGMN. Gedhang raja iki akeh jenise ana raja awak, raja kuweni lan raja asli. Gedhang raja kang digawe ngedegake omah ora ditemtokake, bisa nggunakake gedhang raja apa wae.

9) Kembang Kenanga

Kembang kenanga nalika ngedegake omah iki dironce lan diseleh karo sewek, pari lan gedhang raja.

4.4 Aspek Fungsi KTAGMN ing dhusun Jombok, Bancar, Tuban

Upacara KTAGMN minangka warisan leluhur kang diwarisake kanthi turun temurun lan diugemi dening masyarakat dhusun Jombok. KTAGMN iki nduweni teges lan fungsi tumrap masyarakat iku dhewe. Kapitayan iki bisa uga dideleng saka segi simbol anane simbol sajeroning ubarampe kaya wus diandharake sadurunge, mula bisa menehi gegambaran yen KTAGMN nduweni fungsi-fungsi tartamtu saka masyarakat panyengkuyune, kayadene ing ngisor iki:

4.4.1 Minangka Sistem Proyeksi

Sistem proyeksi yaiku minangka sarana kacabengala angen-angen kolektif. Upacara KTAGMN minangka piranti kanggo ngandharake apa sing satenane dikarepake masyarakat lan apa sing dadi angen-angen masyarakat. Angen-angen iki bisa dideleng saka ubarampe lan tujuwane isih nguri-uri KTAGMN.

4.4.2 Sarana Pengesahan Pranata-pranata lan Lembaga-lembaga Kabudayan

KTAGMN yaiku salah sawijine tradhisi kang wus dianakake kanthi turun-temurun lan minangka kabudayan kang beda karo dhusun-

dhusun liya sing nalikane mbangun omah ora kudu mung madhep ngalor. KTAGMN iki nuduhake sesambungane manungsa karo kang Maha Kuwasa lan alam Ghaib. Mula saka iku, masyarakat dhusun Jombok mitayani yen bakal nemoni bebaya yen nganti masyarakat ora nindakake tradhisi kasebut. Saka andharan kuwi mau bisa didudut yen nganti wargane ora nindakake apa sing wis dadi tradhisi ing dhusun Jombok dianggep nglanggar pranatan. Pranata liya sajeroning adicara selamatan yaiku kepala keluarga kudu nyiapake apa kang wus ditemtokake dening tukang ngujubake genduri.

Miturut Koentjaraningrat tujuwan pranatan ana 8 yaiku (1) pranata kang tujuwane nyukupi kebutuhan ing bebrayan; (2) pranata kang tujuwane nyukupi kebutuhan manungsa kanggo pangupajiwa; (3) pranata kang tujuwane nyukupi kabutuhan katrangan lan pendidikan manungsa; (4) pranata kang tujuwane kanggo nyukupi kabutuhan- kabutuhan ilmiah manungsa; (5) prana kang tujuwane nyukupi manungsa ngenani kaendahan lan rekreasi; (6) pranata kang tujuwane nyukupi kebutuhan manungsa kanggo sesambungan karo Gusti Kang Maha Kuwasa lan alam gaib; (7) pranata kang tujuwane nyukupi kabutuhane manungsa kanggo ngatur lan ngolah panguripan ing negara; (8) pranata kang tujuwane nyukupi kebutuhan jasmani manungsa.

4.4.3 Sarana Pendhidhikan

Saka andharan sadurunge sajeroning ubarampe lan tatalaku KTAGMN ana simbol sing nduweni paedah lan ngandhut nilai budaya kanggo ndhidhik generasi mudha, nilai-nilai budaya iki dadi lelandhesan urip masyarakat panyengkuyunge. Mula saka kuwi nilai-nilai kasebut ngandhut unsur pendidikan saengga kudu ditrapake supaya generasi mudha bisa ngerteni apa sing kasiret sajeroning KTAGMN. Sajeroning nilai budaya ana ajaran-ajaran kang apik. Sajeroning KTAGMN iki ajaran-ajaran sing bisa dijupuk kayadene:

1) Nilai Religi

Nilai religi KTAGMN ing kene bisa dideleng anggane warga ngungkapake rasa syukur marang Gusti Kang Maha Kuwasa sing paring keslametan dhusun Jombok lan pawongan kang ngedegake omah. dadi warga dhusun Jombok nduweni kapitayan yaiku sadhuwur-dhuwure manungsa isih ana sing luwih dhuwur yaiku Kang Maha Kuwasa. Kabeh kuwi bisa dideleng sajeroning slametan lan ing TAGMN.

Kapitayan Tradhisi Adeg Griya Madhep Ngalor ing Dhusun Jombok Desa Sembungin Kecamatan Bancar Kabupaten Tuban

2) Nilai Sosial

Ing nilai sosial KTAGMN iki bisa dideleng saka anggane masyarakat dhusun Jombok padha guyub rukun mbiyantu nalika ana tangga teparo kang lagi ngedegake omah, mbiyantu nyiapake ubarampe lan nyiapake piranti kanggo slametan. Geertz (sajerone Kunjtaraningrat, 1984:346-347), njlentrehake yen slametan iku ora mung dianakake kanthi maksud njaga solidaritas para panindak upacara wae, nanging uga njaga sing sesambungan karo arwah leluhur nenek moyang. Saka andharan iki bisa kadudut yen manungsa iku ora bisa urip dhewe tanpa pitulungan wong liya.

3) Nilai Etika

Nilai etika ing kene dideleng saka panindake nganakake slametan lan upacara KTAGMN kudu ditrapake kanthi apik supaya bisa digawe tuladha karo generasi mudha. Dadi saka andharan mau bisa digawe gambaran generasi mudha lan penerus budaya.

4.4.4 Sarana Piranti Kanggo Meksa lan Ngawasi Supaya Aturan Bebrayan Tetep Bisa Diugemi

Nindakake KTAGMN minangka salah sawijining piranti meksa lan ngawasi pranatan-pranatan masyarakat sing kudu diugemi para anggota kolektif. Pramila KTAGMN ditindakake nganti saiki mkigine ing dhusun Jombok. Masyarakat dhusun Jombok nindakake KTAGMN supaya uripe tentrem, lancar rejekine, lan diparingi seger kuwarasan. Mula pawongan kang bakal ngedegake omah lan bakal ngenggoni ora wani ngadhepke omah saliyane madhep ngalor amarga bisa kena bebaya kaya dene lelara kang ora waras-waras, pepaten, rejekine ora lancar lan balak saka Dhanyang. Norma sajeroning adicara slametan kudu bener-bener digatekake amarga kanggo njaga pranatan-pranatan sajeroning slametan. Kayadene jenang sengkala nalika slametan kudu ana, senajan ubarampe liyane ora pepak nanging jenang sengkala kudu ana supaya ilang sengkalanora ana alangan apa-apa.

Sajeroning KTAGMN kang kawawas nganggo konsep Bascom kang wis kaandharake, uga ditemokake fungsi liya yaiku:

a) Sarana Ngraketake Rasa Paseduluran

Lumantar KTAGMN iki bisa dadi sarana ngarketake paseduluran tumrap masyarakat panyengkuyunge, kayadene nalika tangga

teparo padha kumpul bareng, ing kono bisa padha gegojegan saengga para para panindak bisa ngrasakake pasedulurane.

b) Minangka Sarana Pelestarian Budaya

Upacara KTAGMN sing ana ing dhusun Jombok durung mesthi diduweni desa liya. Pramila budaya kang kalebu langka iki yaiku KTAGMN mesthi ditindakake supaya ora ilang lan tumprape generasi mudha supaya bisa tetep nguri-uri amrih kapitayan iki tetep lestari ing dhusun Jombok. KTAGMN minangka salah sawijine wujud kabudayan sing turun temurun saka generasi ing generasi saengga ilange budaya lan adat bisa diilangake.

c) Minangka Sarana Ningkatake Gotong-royong

Upacara KTAGMN ing kene bisa kanggo sarana ningkatake gotong royong ing urip bebrayan, kang diwujudake nalika wong lanang desawa ing kiwa tengene padha mara ngrewangi nalika wiwit masang kudha-kudha nganti sajangkepe tanpa bayaran, lan wong wadon ing kiwa tengene umume menehi sumbangan kang arupa beras, gulam lan liya-liyane kanggo mbantu wong sing ngedegake omah.

PANUTUP

5.1 Dudutan

Saka andharan kang wis diandharake ing bab-bab sadurunge mula bisa didudut KTAGMN iki minangka tradhisi kang wis ditindakake kanthi cara turun-temurun. Upacara KTAGMN iki sawijining tradhisi jawa kang wus dipitayani dening masyarakat dhusun Jombok, desa Sembungin, Bancar, Tuban. Masyarakat dhusun Jombok pitaya yen anane KTAGMN mujudake perkara kang kudu dilakoni supaya slamet ora ana alangan. Ing Kapitayan KTAGMN iki ana perkara kang kudu dilakoni kang meh padha karo tradhisi adeg griya salumrahe yaiku kanthi nemtokake dina kang becik miturut penggalan Jawa lan anane ubarampe nalika adicara slametan.

Ngenani mula bukane KTAGMN iki ora ana kang ngerti wiwit kapan kapitayan iki ana, nanging kang dingerteni mula bukane KTAGMN iki ora uwal saka anane dhanyang dhusun. Masyarakat dhusun Jombok tansah nduweni kapitayan yen ngedegake omah ora madhep ngalor

Kapitayan Tradhisi Adeg Griya Madhep Ngalar ing Dhusun Jombok Desa Sembungin Kecamatan Bancar Kabupaten Tuban

lan ora slametan bakal diganggu dhayang lan tuwuh bab kang ora becik kayata nemoni bebaya, lelara, pepaten, ora krasan ngenggoni omah, lan sapiturute.

Aspek Tatalaku KTAGMN ing dhusun Jombok, Bancar, Tuban iki kaperang dadi telu, yaiku (1) Tahap kawitan, yaiku nyeluk tukang utawa wong kang pinter mbangun omah kanggo ukur-ukur. Kang diukur ora mung ngukur sakupenge omah (amba ciut omah) nanging uga nemtokake bageyan-bageyan wangane, golek dina kang apik kanggo ndhudhuk pondhasi, sawise ditemtokake dina kang apik banjur ndhudhuk pondhasi, ndhuwurake tembok; (2) Tahap inti, yaiku ngunggahake kudha-kudha; (3) Tahap pungkasan masang gendheng.

Makna ubarampe ing KTAGMN yaiku nalika wiwit ndhudhuk pondhasi lan ngunggahake kudha-kudha. Ubarampe slametan nalika ndhudhuk pondhasi tumrap masyarakat dhusun Jombok kayadene: sega tawar, ketan tawa lan endhog pitik, sego golong, bubur utawa jenang (abang, putih lan baro-baro), jenang sengkala, jajan pasar lan cok bakal. Ubarampe kang dibutuhake nalika ngunggahake kudha-kudha meh padha nalika ndhudhuk pondhasi kayadene ubarampe kang dibutuhake slametan yaiku: jenang sengkala, sega tumpeng lan kulupan, sega golong, ingkung pitik, ketan tawa lan endhog pitik, sega tawar, bubur (jenang), sega mule, lan buceng kuwat. Ubarampe sajen kang diselehake ing kudha-kudha yaiku: pari unting, tebu, kain putih, dom emas sajodho, kupat lepet, gendra, sewek(saliyane parang rusak), gedhang raja, lan kembang kenanga. Saka sakabehe ubaramoe sajen mau dipasang utawa diseleh ing kudha-kudha.

KTAGMN minangka warisan para leluhur kang nganti saiki ditindakake lan ora bisa uwal saka kahanan masyarakat panyengkuyunge yaiku masyarakat dhusun Jombok. Yen dideleng saka analisis kultural sajrone tatarakit lan makna ubarampe, KTAGMN nduweni nilai-nilai lan norma-norma kabudayan kang ana ing masyarakat. 1) Nilai-nilai kabudayan ing bebrayan yaiku (a) nilai pangabekten, (b) nilai tulung-tinulung, (c) nilai kerukunan, (d) nilai tresna marang liyan. 2) Norma ing bebrayan, yaiku (a) norma kasusilan, (b) norma kesopanan, lan (c) norma agama.

Alesan KTAGMN ing dhusun Jombok isih ditindakake ing jaman kang sarwo modern iki

saliyane kanggo ngormati arwah leluhur uga jalaran amarga tradhisi iki nduweni piguna tumrap bebrayan. Piguna kasebut yaiku minangka kacabenggalaning angen-angen koleksi, sarana pengesahan pranata-pranata lan lembaga-lembaga kabudayan, sarana pendhidhikan, lan minangka piranti kanggo meksa lan ngawasi supaya aturan bebrayan tetep bisa diugemi.

5.2 Pamrayoga

KTAGMN minangka warisan leluhur kang adi luhung kang perlu dilestarekake supaya ora ilang. Kanggo nglestarekake KTAGMN dibutuhake tumindak kang nyata lan disengkuyung saka sekabehing pihak. Ora mung warga dhusun Jombok wae kang kudu nguri-uri nanging uga peran aktif masyarakat sarta disengkuyung dening pemerintah kang bisa ndadekake KTAGMN iki lestari, luwih-luwih tetep bisa ngrembaka ing jaman kang sarwo modern iki. Masyarakat supaya bisa nduweni peran aktif tumrap pelestarian KTAGMN iki kudu ngrumangsani yen sajroning tradhisi iki ana sawernaning pitutur kang becik kang bisa diterapake ing panguripan sedina-dina kaya dena kudu nduweni sipat tulung tinulung marang sapa-padha kang dituduhake lumantar adicara slametan, lan sapiturute. Yen wis bisa ngrumangsani mula masyarakat bakal gelem cawe-cawe nglestarekake tradhisi kasebut.

Pemerintah durung nate ngenalake KTAGMN iki masyarakat. Mligine masyarakat sajabane dhusun Jombok. KTAGMN iki mung diweruhi saka mulut ke mulut. Mula panyengkuyunge pemerintah diajab bisa gawe KTAGMN iki luwih ngrembaka. Amarga jalaran pemerintah kang nduweni wadhah kanggo sekabehing wujud kabudayan Jawa kang ana ing masyarakat yaiku Dinas Pariwisata lan Kabudayaan. Lumantar Dinas Pariwisata lan Kabudayan, KTAGMN iki diajab bisa dikenal lan diweruhi dening masyarakat sajabane dhusun Jombok, Bancar, Tuban.

KAPUSTAKAN

- Arikunto, Suharsimi. 2002. *Prosedur Penelitian Suatu Pendekatan Praktek*. Jakarta: Rineka Cipta.
- Ahmadi, Abu. 1986. *Antropologi Budaya*. Surabaya: CV Pelangi.
- _____. 1997. *Ilmu Sosial Dasar*. Jakarta: PT Rineka Cipta.

*Kapitayan Tradhisi Adeg Griya Madhep Ngalor ing Dhusun Jombok Desa
Sembungin Kecamatan Bancar Kabupaten Tuban*

- Danandjaja, James, 1984. *Folklor Indonesia*. Jakarta: Pustaka Utama Grafiti.
- Dharmojo. 2005. *Sistem Simbol*. Jakarta: Pusat Bahasa Departemen Pendidikan Nasional.
- Dharsono. 2007. *Budaya Nusantara*. Bandung: Rekayasa Sains Bandung.
- Endraswara, Suwardi. 2006. *Metode, Teori, Teknik Penelitian Kebudayaan*. Yogyakarta: Pustaka Widyatama.
- Furchan, Arief. 1992. *Pengantar Metode Penelitian Kualitatif*. Surabaya: Usaha Nasional.
- Geertz, Clifford. 1981. *Abangan, Santri, Priyayi Dalam Masyarakat Jawa*. Jakarta: Pustaka Utama.
- Herusatoto. 1984. *Simbolisme dalam Budaya Jawa*. Yogyakarta: hanindita graham Widya.
- Hutomo, Suripan Sadi. 1991. *Mutiara Yang Terlupakan*. Surabaya: HISKI.
- Ihromi. T.O. 1999. *Pokok-Pokok Antropologi Budaya*. Jakarta: Yayasan Obor Indonesia.
- Koentjaraningrat. 1984. *Kabudayaan jawa*. Jakarta: Balai Pustaka.
- _____. 1987. *Kebudayaan Mentalitas dan Pembangunan*. Jakarta: Gramedia.
- _____. 1990. *Pengantar Ilmu Antropologi*. Jakarta: Rineka Cipta.
- _____. 1997. *Bunga Rampai: Kebudayaan Mentalitas dan Pembangunan*. Jakarta: Gramedia.
- _____. 2000. *Kebudayaan Mentalitas dan Pembangunan*. Jakarta: PT. Gramedia Pustaka Utama.
- _____. 2005. *Pengantar Antropologi II: Pokok-pokok Etnografi*. Jakarta: Di ASdi Mahasatya.
- Kuntjara, Ester. 2006. *Penelitian Kebudayaan (Sebuah panduan Praktis)*. Yogyakarta: Graha Ilmu.
- Kuntowijoyo. 1987. *Budaya dan Masyarakat*. Yogyakarta: PT. Tiara Wacana.
- Luxemburg. 1989. *Pengantar Ilmu Sastra*. Jakarta: PT Gramedia.
- Moleong, J Lexi. 2006. *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Bandung: PT Remaja Rosdakarya
- Mulder, Niel. 1984. *Kebatinan dan Hidup Sehari-hari Orang Jawa Kelangsungan dan Perubahan Kulturil*. Jakarta: PT. Gramedia.
- Pateda. 2001. *Semiotik Leksikal*. Jakarta: PT Rineka Cipta.
- Pranawa, Sudaryanto. 2001. *Kamus Pepak Basa Jawa*. Yogyakarta : Badan Pekerja Kongres Basa Jawa.
- Purwadi. 2005. *Upacara tradisional Jawa, Menggali Intaian Kearifan Lokal*. Yogyakarta: Pustaka Belajar
- Ratna, Nyoman Kutha. 2009. *Teori, Metode, dan Teknik Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Belajar.
- Rendra. 1984. *Mempertimbangkan Tradisi*. Jakarta: Gramedia.
- Soekanto, Soerjono. 1993. *Struktur Masyarakat*. Jakarta: Citra Niaga Rajawali Press.
- Spardley, James P. 1997. *Metode Etnografi*. Jakarta: Yogyakarta: Tiara wacana.
- Sudikan, Setya Yuwana. 2001. *Metode Penelitian Kebudayaan*. Surabaya: citra Wacana.
- _____. 2001. *Metode Penelitian Kebudayaan*. Surabaya: Citra Wacana
- Suwarni dan Sri Wahyu Widayati. 2005. *Dasar-Dasar Upacara Adat*. Surabaya: FBS Unesa.
- Teew, A. 1998. *Sastra dan Ilmu Sastra: Pengantar Teori Sastra*. Jakarta: Dunia Pustaka Jaya-Girimukti Pasaka.
- Tim Penyusun Kamus. 1996. *Kamus Besar Bahasa Indonesia. Edisi Kedua*. Jakarta: Balai Pustaka.